DE NIEUWE STEM

3

MAANDBLAD VOOR CULTUUR EN POLITIEK
TIENDE JAARGANG / MAART 1955

DE NIEUWE STEM, maandblad voor cultuur en politiek, verschijnt de 15e van iedere maand onder redactie van
voor Nederland: N. A. DONKERSLOOT / O. NOORDENBOS, secretaris / J. B. CHARLES / JAN ROMEIN / J. SUYS / VICTOR E. VAN VRIESLAND / W. F. WERTHEIM — *voor Vlaanderen:* MARNIX GIJSEN / KAREL JONCKHEERE / JULIEN KUYPERS — *voor Indonesië:* SOEJONO HADINOTO / SUNARIO KOLOPAKING / SOEDJATMOKO — *vertegenwoordiger voor Suriname en de Antillen:* LOU LICHTVELD.
Men wordt verzocht kopij enz. niet te zenden aan de redacteuren persoonlijk, maar aan het Secretariaat der redactie, O. Noordenbos, Kinderstraat 25-III, Amsterdam-Z. Inzendingen worden alleen in behandeling genomen, wanneer de kopij getypt is, postzegels zijn bijgevoegd en het adres op de kopij zelf is vermeld.
Het abonnement loopt van 1 Januari tot 31 December en kost voor Nederland *f* 18.—, België frs 275.—, buitenland *f* 22.50 resp. frs 350.—. Voor leden der W.B.-Vereniging en studenten, ingeschreven aan een Nederlandse of Belgische Universiteit is de prijs *f* 15.— resp. frs 225.—. Losse nummers *f* 2.— resp. frs 30.—. Losse nummers buitenland *f* 2.50 resp. frs 40.—. Jaar-abonnement betaalbaar naar verkiezing per kwartaal of per jaar.

Uitgave: N.V. WERELD-BIBLIOTHEEK

AMSTERDAM
Admiraal de Ruyterweg 545
Giro 1677

ANTWERPEN
Lange Koepoortstraat 2
Giro 316339

INHOUD

blz.

H. W. J. M. KEULS, Verzen 129
U. HUBER NOODT, Het Einde van een Theorie 133
JAN ROMEIN TOYNBEE: Kritiek en waardering 138
ANTHONIE DONKER, Brieven over het doden 144
NORBERT LOESER, De Ontwikkeling van het Opera-libretto . 145
SONJA PRINS, Verzen 159
SOEDJATMOKO, De Herziening van het [illegible] N. . . 165
C. KRUITHOF, Onderwijs [illegible] in de Morgen 179
L. BEDLAM, Een briefka[illegible] Niemand 180
REMCO CAMPERT, Een [illegible]Morgen van [illegible]iefde 181
KORT BESTEK 186
EX LIBRIS 190

H. W. J. M. Keuls

VERZEN

Nu zijt ge dood, maar morgen wordt gij levend
Tot in de toppen der onzichtbaarheid,
Aan aardsch gewoel en leeg gerucht ontzwevend
En met een hart van elken last bevrijd.

En vele stemmen, vroeger wederstrevend,
Hebben uw lichten opgang begeleid;
Waar and'ren duiz'len wordt gij zegen-gevend
Uit stilte boven 't zuchten van den tijd.

Zij die u zoeken en niet kunnen vinden
Vermoeden uit hun onvervuld bestaan
Een verren glans tevoren nooit geweten
En hooren fluist'ring van geheime winden;
Doch wie u vindt heeft reeds zichzelf vergeten,
Als in een laatst ontroeren opgegaan.

IN MEMORIAM

Mijn vriend, ik moet u bij mijn dooden voegen,
Gij hebt het spel niet goed genoeg verstaan,
Gij vrome dwaas beveiligd in uw waan
Tot and're dwazen u opeens versloegen.

Wij hebben samen in een licht gestaan
Dat onze harten nauwelijks verdroegen,
Wij bleven dolenden die niet meer vroegen
Dan onbeklemd een eenzaam pad te gaan.

De wereld heeft u haastig weggevaagd
En toch was niemand ooit meer levensdronken
Dan gij; nu is de fonkeling verzonken
In leegte, die met heesche stem nog klaagt,
En waar uw woord en lach hebben geklonken
Weven zich dampen die geen wind verjaagt.

FRANZ SCHUBERT

Een stille straat met oude grijze huizen
Beschenen door het liefelijkste licht,
Daarin een mensch die luistert naar elk suizen
En immer hoopt op een ontroerd gezicht.

Hij is nog jong doch voelt zich reeds gewond
En boordevol van onbestemd verlangen,
Dat sappen trekt uit lucht en warmen grond
En zich bevrijdt in zwervende gezangen.

Wat doet de droomer met dien overvloed?
Hij leidt hem in van God gewilde banen,
Tot hij bespeelt zijn eigen hart en bloed
En zingt van liefde en van bedwongen tranen.

En uit de droomen rijzen visioenen:
Gestalten scheemrend naar een blind verschiet,
Waarin God en de wereld zich verzoenen,
Dan wordt hij eeuwigheid en weet het niet;

Waarna hij weerkeert tot zijn trouwe aarde
Met de beloften van beken en wind,
Tot de aarde die haar geuren toch bewaarde
Voor een die meer verlangt dan hij ooit vindt.

Hij was nog jong toen snel het einde viel,
Maar o de schatten die hij achterliet:
Zang van eenzaam geluk en rijk verdriet,
Een eeuw'ge toevlucht voor de kranke ziel.

OZYMANDIAS

(Naar Persy Bysshe Shelley)

Een vreemdeling vertelde uit een oud land:
Twee steenen beenen zonder romp zag ik
Rechtstaan in de woestijn. Daarnaast in 't zand
Lag een geschonden hoofd, welks koude blik,
Die bitt're lippen te beheersen scheen,
Getuigt nog hoe de maker had ontward
De passies overlevend, in den steen,
De minachtende hand en 't stuwend hart.
En op het voetstuk dit geschreven staat:
„Mijn naam is Ozymandias, hoogste vorst:
Aanziet mijn werk, gij macht'gen, en vergaat
In wanhoop." Verder niets dan heete dorst
Rondom 't geweldig puin, en de eenzaamheid
Der eend're barre zanden wijd en zijd.

U. Huber Noodt

HET EINDE VAN EEN THEORIE

Toynbee: waardering en teleurstelling

De onverholen kritiek, welke de vier afsluitende delen van Arnold Toynbee's Study of History in de wereld hebben verwekt, is voor een klein deel verklaarbaar uit de geschiedenis van het boek zelf. Op de werf gezet in 1927, naast onnoemelijk veel andere arbeid, kon de aanhef van het magnum opus (wellicht naar omvang en conceptie een der monumentaalste werken uit de geschiedenis van het boek) in zes delen juist voor de oorlog (het was de zomer van 1939) verschijnen. De daaropvolgende zes jaren was Toynbee in Engeland, in regeringsdienst, en wachtten bergen notities op een veilige plaats in New York. Deze notities waren al in Juni 1929 voltooid; toen na de oorlog de auteur ze weer in handen kreeg en doorlas, moest hij vaststellen, dat sindsdien zijn denkbeelden sterk waren veranderd, zodat van 1 Juli 1947 af eigenlijk een nieuw boek moest worden geschreven; neen, erger: de voortzetting van het begin werd een nieuw boek en daarmee werd de breuklijn dwars door het gigantische gebouw zichtbaar èn voelbaar. De geweldige verandering, die zich in het gedachtenleven van de schrijver had voltrokken, nauwelijks op te merken in de beide na de oorlog verschenen „tussen"-boeken, „Civilisation on Trial" en „The World and the West", bleek dermate diepgaand, dat ze een volkomen koersverandering mag worden genoemd. Uiterlijk bleef Toynbee in grote trekken de slaaf van zijn nu eenmaal lang van te voren opgesteld schema; binnen de grote lijnen was alles anders, zèlfs, het is misschien symptomatisch, de methode der verwijzingen naar vroegere passages uit het boek.

Wat zijn de voornaamste punten uit de delen 7 tot en met 10? Nog niet de allerlaatste overigens, want een bijzondere historische atlas is in de maak en een bundel „reconsiderations" zal verschijnen, zodra de schrijver en zijn vrouw van reizen naar Japan en Peru zullen zijn teruggekeerd. Rechtzettingen van historische feiten uit de laatste decennia, die niet tijdig in de Study konden worden verwerkt. Dus lezen we nu, kort opgesomd: universele staten als doel en als middel; universele kerken (eerder hier in de zin van geloofsgemeenschappen op te vatten) als kankergezwellen, als vlinderpoppen en als hogere vormen der samenleving. Bijgevolg: de rol der kerken in de beschaving en de rol

der beschaving in de kerken. Voorts de uitdaging der strijdbaarheid op aarde: redenen van achteruitgang, voorspellingen van geestelijk herstel en mogelijkheden van geestelijke groei. De achtste afdeling behandelt de zg. heroïeke tijdperken, terwijl de negende de aanrakingspunten tussen de beschavingen in de ruimte-dimensie bestudeert, m.a.w. ontmoetingen tussen tijdgenoten. Daarbij behoren dus de contacten tussen de moderne westelijke wereld en Rusland, het orthodoxe Christendom, het Hindoeïsme en de Islam, de Joden en het Verre Oosten, zowel als die met de inlandse Amerikaanse beschavingsvormen. Teruggaande beschouwt Toynbee ook de verbindingen van vroegere beschavingsperioden. Hij onderwerpt vervolgens de aard dezer contacten en hun gevolgen aan een breedvoerige beschouwing, om dan over te gaan tot wat hij „renaissances" noemt, aanraking tussen beschavingen in de tijd-dimensie, waarbij iedere sfeer van het leven der mensheid op aarde in zijn en ons gezichtsveld wordt getrokken. Natuurlijk lokkend door de titel is het elfde gedeelte: wet en vrijheid in de geschiedenis, dat speciaal beschouwt, hoe de menselijke aangelegenheden zich verhouden tot het complex van omstandigheden, dat men gemeenlijk „natuurwetten" noemt. De vooruitzichten van de westelijke beschaving vinden hun scherpste analyse in de hoofdstukken: „Techniek, oorlog en regering" en in „Techniek, klassenstrijd en arbeidsmogelijkheid (employment)".

Het tiende deel van de lange rij groene banden heeft dan nog een reeks essays (misschien de beste definitie) over de geschiedkundige als zodanig: de aantrekkingskracht der historische feiten; de aandrift, het onderling verband tussen zulke feiten te onderzoeken; het gevoel voor poëzie daarbij en het bijzondere, speurende instinct, om achter de feiten een betekenis te ervaren.

Maar dat is niet alles, en het is toch wel een voornaam euvel bij Toynbee geworden: zijn eindeloze uiteenzettingen, als aanhangsel soms, als „notes" aan het eind van elk boekdeel, zijn hartstocht voor lange kanttekeningen onderaan de bladzijde, waarin zelfs uitvoerige meningen en tegenmeningen van professor McNeill en andere vrienden en collega's worden weergegeven. Hoe ontzettend moeilijk is het, een algemene lijn in dit werk te vinden! „Challenge-and-response", „rout-and-rally", het waren die theorieën uit zijn eerste boeken, aangevochten, bestreden, als overdrijvingen, als onhoudbare eenzijdigheden gekenschetst, maar die toch aansporend werkten, een leidraad sponnen, ook al was die niet overal te volgen. Wij moeten nu daarnaar zoeken; wat eerst grondbegrip was, is nu ternauwernood neven-

verschijnsel. En dan eerst het hoogtepunt van het begin: geboorte en dood van beschavingen! Neen, ze worden niet meer opgeheven, uitgewist, vernietigd door een organische noodzakelijkheid, maar door het meeslepen van het loodzware gewicht ener Zonde. De mens, zegt deze moderne Bossuet, is vrij om zijn eigen maatschappelijke vormen te gieten. Maar hij heeft zich van God losgemaakt: de beroemde „parochial states", kleinformaatstaten zonder wijde horizon, vereren zichzèlf. vechten àl meer tegen elkaar, verstrikt in hun hybris. Gebrek aan religieuze zin voert tot uiteenvallen der maatschappelijke orde. Misschien zal uit een onderdrukt „intern proletariaat" een vlinderpop ontstaan, waaruit eens weer een nieuwe beschavingsvorm zal worden geboren. Helaas, als dit nog alles was! Maar men loofde en looft Toynbee met recht, omdat hij al in werelddimensies zag, niet europacentrisch dacht. Maar hoe vereenvoudigd is echter juist het wereldbeeld, waartoe hij zijn lezers dwingen wil! Een Engels criticus heeft dit tableau der mensheid een „bal masqué" en zelfs een „jungle" genoemd. Niet hoofs, onhebbelijk zelfs. En toch.... Waar is bijvoorbeeld het artistieke aspect der menselijke beschaving gebleven? Waagt hij zich op dit terrein, dan komt het nu al beruchte beeld van Giotto en Cézanne, beiden als Phoenixen uit de as van een Helleens naturalisme opgestegen. Ergens wordt, het is een ander gebied, niet minder gewaagd, Mohammed's gebrek aan succes vermeld. En wat is tenslotte — de vraag raakt de kern van het geheel — beschaving? „Een begrijpelijk veld van historische studie" — de nauwelijks gewaagde definitie valt tegelijk alweer weg.

Is niet de rol, hier aan „religion" toegeschreven, bovenmate vergroot? Sterven beschavingen tegelijk met de dood van het geloof? Wat kan men, strikt historisch, beginnen met een zinnetje als: dat de wetten der Historie kunnen worden overtreden in de wet Gods, welke volmaakte vrijheid is? Bovendien: wèlke religie? De litanie aan het eind van het boek, een défilé van namen, een kaleidoscoop van al wat ooit in mensenbrein aan metaphysische gedachte, op welke trap dan ook, ontstond, geeft geen uitsluitsel over wat precies Toynbee denkt of gelooft. Ergens aan het eind van deel 9 staat hij blijkbaar geheel in de ban van de Franciscaanse idee. Of is het wat de alreeds vermelde criticus in the Times' Literary Supplement van 22 October jl. formuleert als „liberalisme, versterkt door een persoonlijke versie van mystiek Christendom"? Even tevoren, veel hatelijker nog, wordt Toynbee toegebeten: a schoolboy version of late Victorian muscular Christianity....

Natuurlijk is de eeuwige drang der mensen, wat groot is omlaag te halen, mede schuldig aan deze verguizing. De kennis van Toynbee is enorm, ongeëvenaard; zijn beheersing van al wat de mensheid ooit deed of voortbracht, zijn spel met samenhangen grenst aan het wonderbaarlijke. Hoewel het de opmerkzame lezer treft, dat bijna altijd bepaalde periodes uit het panorama der mensenhistorie herhaald worden: uit de Chinese (Toynbee prefereert het woord: Sinic) geschiedenis, bepaalde elementen uit de Europese (middeleeuws Italië, de Habsburgers). Er zijn, blijven we een ogenblik in deel 9, magistrale opmerkingen, motieven, zó tussen de draden van het betoog geworpen om het ontbrekend patroon te vervangen. Blz. 495: de verklaring van Frankrijk's nederlaag in 1940; de vergelijking tussen de Turkse en de Chinese boerenlegers (blz. 512 en vlgg.); opeens werkt het beeld van de Amerikaanse successieoorlog (blz. 517) alsof er een gordijn wordt opengeschoven.

Dit is Toynbee op zijn best, dit is de kristalklare docent, de briljante geest, de haast profetisch in de toekomst schouwende geleerde, aan wie de wereld, nu vooral, behoefte heeft. Stralende aperçus worden aaneengesnoerd door eindeloze zinnen, periodes, waar de lezer zich in snelle vaart meegetrokken waant, doch hij weet niet waarheen. (Daar stemt vooral het zevende deel mistroostig.) Er is — het heeft aanstoot verwekt — het honend beeld van de meeuwen, die op een winterdag aan een vijver in een Londens park gezapige eenden het voedsel wegrissen: de eenden zijn de historici, de meeuwen de staathuishoudkundigen, modern en ad rem. Daar zijn de eindeloze herinneringen aan ooms en verdere familieleden, die op de een of andere manier iets nieuws plantten in de weetgrage hersens van de kleine Arnold en ziet: daar is hij dankbaar voor, ook trouwens aan Plato en Gibbon en Heyerdahl, de man van de Kontiki. . . .

Waar is de grens, die niet overschreden mag worden? Wij hebben persoonlijk voor Toynbee een aan verering grenzende eerbied gehad, ondanks de scherpe oordeelvellingen, over hem uitgesproken, ondanks menselijke zwakten, waartegen niemand is gevrijwaard. Deze vier zware boekdelen, deze duizenden dichtbedrukte bladzijden, zijn een teleurstelling. Twijfelend, geschokt, onthutst bijna, vraagt men zich af: waarom? Omdat het werk als geheel op een prachtige, brede laan lijkt, die tussen golvende akkers onder een sublieme zomerlucht vèr leidde en uitliep op een vaag droomland, waardoor men als op watten schreed, onwezenlijk, zonder grondslag, en het ideaal zonk geluidloos weg? Of omdat Toynbee hier (waarom juist hier? zijn korte artikelen,

in de „Observer" bijvoorbeeld, zijn nog altijd een lust voor de geest) hetgeen hij begon niet afmaakte, zodat we ons haast een beetje bedrogen uitgekomen voelen? Of omdat we naar een genie hunkerden en alleen maar een héél groot talent ons dàt, waar we zo op hoopten, blijvend heeft ontzegd?

Jan Romein

TOYNBEE: KRITIEK EN WAARDERING

Op 28 September 1954 heeft de beroemde Engelse cultuurhistoricus A. J. Toynbee in Den Haag een lezing gehouden over 'world unity and world history'. Hij is bij die gelegenheid ingeleid door prof. J. M. Romein. Hieronder vindt de lezer de tekst van die inleiding, vertaald door A. van Marle.

Staat U mij toe voor dit maal en voor deze bijzondere gelegenheid, Engels te spreken; staat U mij verder toe, dit te doen zo goed ik kan. Mij is verzocht de man bij U in te leiden, die vanavond voor ons spreken zal, professor Arnold Toynbee. Er bestaat meer dan één manier om een dergelijke verantwoordelijke en tegelijk aangename plicht te vervullen. Eén manier is, de toehoorders te vertellen, dat de in te leiden persoon een beroemd hoogleraar is, bekend over de hele wereld, dat hij zo-en-zoveel boeken heeft geschreven over die-en-die onderwerpen, dat deze boeken wijd en zijd gelezen worden, en tenslotte te veronderstellen, dat de luisteraars ze reeds allemaal gelezen hebben, dit geheel vanzelfsprekend doorspekt met complimenten aan het adres van de spreker van de avond en — niet te vergeten — van het publiek zelf. Dit is de beleefde manier. Die manier zal ik niet volgen. Niet omdat Toynbee *niet* een beroemd hoogleraar is, niet omdat hij *niet* zijn zelfs nog beroemder *Studie der geschiedenis* geschreven heeft, niet omdat ik *niet* veronderstel, dat U althans de verkorte uitgave ervan zult hebben gelezen, maar integendeel, omdat dit U bekende feiten zijn, omdat deze manier de gebruikelijke manier is, en omdat het onnodig is platgetreden paden te bewandelen.

Minder eenvoudig en daarom al reeds beter, lijkt mij de andere manier: professor Toynbee zodanig bij U in te leiden, dat U vanavond niet alleen veel zult leren van wat hij U zo dadelijk zal zeggen, maar ook een weinig van wat ik in deze inleiding zeg, dat U Uw kennis een weinig zult vergroten, niet slechts van oppervlakkige biografische details, die immers zelfs bij de beroemdsten onder ons alledaags zijn, maar van het wezenlijke van zijn persoonlijkheid, zoals ik die zie, van de wezenlijke drijfveren, die hem er toe gebracht hebben te schrijven, zoals hij deed, van de wezenlijke trekken van zijn werk, en tenslotte van de wezenlijke betekenis, die dit werk heeft voor de tijd en de wereld, waarin wij leven.

Nu is het mijn diepe overtuiging, dat zelfs de kortste schets van

iemands persoonlijkheid, laat staan een biografie, geen enkele werkelijke waarde kan hebben, wanneer alle critiek ontbreekt. Want slechts wanneer men iemands grenzen kent, is het door deze grenzen omslotene werkelijk kenbaar. Vanaf de jaren na de eerste verschijning van de eerste drie delen van de *Studie der geschiedenis,* dat wil zeggen sinds 1934, toen de auteur —die in 1959 zeventig jaar wordt — vijf en veertig jaar oud was, tot nu na de voleinding van zijn levenswerk, is heel wat critiek geleverd op menig onderdeel van het geweldige stuk werk, dat hij met trots het zijne mag noemen. Er zullen zelfs maar weinig gebieden van historisch onderzoek zijn, waarvan niet de een of andere vertegenwoordiger zijn bezwaren zal hebben tegen wat Toynbee over dat gebied gezegd heeft. Ook al zijn verscheidene van die bezwaren gegrond — de omvang van mijn kennis is niet voldoende om ze alle te beoordelen —, nochtans ben ik van mening, dat de meeste ervan niet zo belangrijk zijn als de critici zelf in het algemeen schijnen te veronderstellen. Zover ik kan nagaan, speelde in het merendeel der gevallen een tekort aan begrip een rol bij dergelijke critiek, geleverd door specialisten vanuit de enge grenzen van hun eigen gebied. Deze specialisten waren merendeels niet bekend met de werkelijke aard van een theorie in het algemeen en miskenden derhalve ook de theorieën aangaande de geschiedenis door Toynbee opgesteld.

Wat is in het algemeen gesproken een theorie? Laten we pogen, deze fundamentele vraag te beantwoorden. We ervaren de werkelijkheid met onze zintuigen, maar onze zintuigen zijn geenszins mechanische instrumenten zonder enig verband met onze geest, die denkt, oordeelt en verklaart. Derhalve is alles, wat we als indruk uit de wereld der verschijnselen ervaren, tegelijkertijd gedachte, beoordeling, verklaring. Dat gaat reeds op voor de wereld der natuur om ons heen, maar nog meer voor de wereld der geschiedenis, waarover we ons slechts een oordeel kunnen vormen door middel van de indrukken van anderen. We kunnen hieruit concluderen, dat alreeds elke gedetailleerde historische beschrijving, laat staan een samenvattende theorie aangaande een historisch proces, nooit de werkelijkheid in al haar volheid weergeeft. Elke theorie vereenvoudigt en vereenzijdigt, omdat het haar functie is te vereenvoudigen en te vereenzijdigen. We kunnen het zeggen met de woorden van Max Weber, verreweg de grootste socioloog van deze eeuw: om de werkelijke samenhang te benaderen, moeten we een onwerkelijke samenhang construeren. De functie van theorieën is, op grond van bekende feiten nieuwe samenhangen te ervaren teneinde het bestaan van onbekende samenhangen op het

spoor te komen, die op hun beurt tot het veronderstellen van weer nieuwe samenhangen aanleiding zullen kunnen geven, en zo verder tot in lengte van dagen[1]).

Behalve intuïtie en wijsheid, kennis en ervaring vereist het opstellen van theorieën ook een ongemene bewegelijkheid van geest. Want de geest moet niet alleen in staat zijn even zovele theorieën op te stellen als nodig zijn ter verklaring van nieuwe samenhangen, maar evenzo bereid, ze te laten vallen op het ogenblik, dat ze hun taak vervuld hebben.

Nu zal het naar mijn mening zeer moeilijk te bewijzen zijn, dat Toynbee bij het opstellen zijner theorieën *niet* overeenkomstig deze voorwaarden gehandeld heeft. Niemand kan hem in redelijkheid kennis of ervaring ontzeggen, niemand kan hem een vrij ongebruikelijke, voor de gewone geest zelfs ietwat griezelig aandoende mate van intuïtie en scherpzinnigheid ontzeggen. Betekent deze verdediging van de algemene strekking van Toynbee's historische theorieën, nu echter dat ik zelf in het geheel geen bezwaren ertegen heb? Natuurlijk niet. Ook ik heb mijn bezwaren en het lijkt me tot op zekere hoogte mijn plicht, U de belangrijkste mede te delen. Om te beginnen: ik kan zijn geloof niet delen, dat een herleving van het Christendom ons kan helpen het gevaar te ontkomen, waarin onze westerse beschaving zich ongetwijfeld bevindt. Dat wil zeggen, ik maak geen bezwaar tegen zijn geloof als zodanig, want het is zinloos bezwaar te maken tegen een geloof. Geen enkele wetenschappelijke discussie kan een gelovige overtuigen, dat zijn geloof onjuist zou kunnen zijn. Dat ligt in de aard van het geloof. Voor het persoonlijk gevoel gaat geloof boven wetenschap. Al wat ik kan zeggen aangaande de godsdienstige herleving, waarop Toynbee hoopt, is, dat naar mijn mening alle godsdienstige verschijnselen deel uitmaken van een maatschappelijk geheel, dat ze een ongetwijfeld belangrijk product van de maatschappij zijn, mogelijk hèt belangrijkste, maar niettemin niet meer dan een product. En ik zie geen mogelijkheid, hoe een product van een zeker iets dat iets kan regenereren.

Maar nog veel belangrijker dan dit eerste bezwaar, waarover, naar ik zei, geen wetenschappelijke discussie mogelijk is, is het volgende dat ermee verbonden is. Indien ik hem goed begrijp, heeft Toynbee geen vertrouwen in onze wetenschappelijke ontwikkeling als middel

[1]) Uitvoeriger in mijn inleiding tot de Nederlandse vertaling van de ééndelige ‚Studie der geschiedenis'. Ook afzonderlijk en herdrukt in ‚Tussen Vrees en Vrijheid', A'dam 1950, blz. 101—105.

om de maatschappelijke crisis te boven te komen, waarin we ons bevinden. Het lijkt me, dat Toynbee, wanneer hij de verschillende mogelijke geesteshoudingen in een critische periode van een bepaalde beschaving analyseert, — althans tot dusverre — schijnt voorbij te gaan aan de geesteshouding van hen die, tegen alle redelijkheid in, proberen toch nog een progressief antwoord te vinden op de uitdaging van het verval. De houding dus van mensen, onder wie ik gerekend zou willen worden, die proberen de toekomst open te houden door de traditie voort te zetten, door Toynbee in zijn *Studie* verwaarloosd, maar voor mij zeer wezenlijk, ik bedoel de meest originele en de meest karakteristieke westerse bijdragen aan de menselijke beschaving, althans sinds de Renaissance, de traditie van rationele wetenschap en techniek. Dit in de hoop met hulp van deze middelen te komen tot een rationele beheersing van onze maatschappelijke verhoudingen. Want naar mijn mening is het ontbreken van die beheersing het kernpunt van onze crisis. Ik ben me volledig bewust, dat Toynbee op dit bezwaar kan antwoorden, dat wat ik zei evenzeer een geloofsbelijdenis is als wat hij zegt. Ik geef zelfs toe, dat, terwijl een godsdienstige herleving misschien onschadelijk kan zijn, een verdere wetenschappelijke en technische ontwikkeling haar eigen gevaren met zich mee brengt. Maar niettemin ben ik overtuigd, dat de enig mogelijke oplossing — heel iets anders dan een gegarandeerde oplossing! — gelegen is in de verdere ontwikkeling van de wetenschap ondanks de gevaren, die ik zeer wel zie. Zeker, geloof in de wetenschap is niet het soort geloof, dat bergen verzet, maar een soort geloof, dat geesten in beweging brengt, wat misschien nog meer is. Toynbees volgende bezwaar zal zijn, dat ook de wetenschap niet meer dan een product van onze beschaving is. Ook daarmee ben ik het eens. Maar het verschil tussen wetenschap en godsdienst lijkt me hierin te bestaan, dat de wetenschap als intellectuele categorie de mogelijkheid bezit zich te ontwikkelen naar een steeds hoger stadium, terwijl de godsdienst als psychologisch fenomeen in wezen is, wat zij is en altijd geweest is. Men kan de wetenschap van honderd jaar geleden niet zonder schade in de plaats van de huidige stellen. Maar religieuze gevoelens waren duizenden jaren geleden even diep, zo niet dieper dan die van nu. Derhalve kan ik niet inzien, dat de godsdienst in staat zal zijn in de toekomst te verrichten, wat zij in het verleden niet verricht heeft. Maar wel dat de wetenschap morgen zal kunnen hetgeen zij vandaag nog niet vermag.

Maar laten we eens een ogenblik aannemen, dat alle critici van Toynbee volkomen gelijk hebben, laten we voor een ogenblik aan-

vaarden, dat zelfs mijn bezwaren gegrond zijn, zelfs dat verandert niet in het minst het feit, dat Toynbee naar mijn mening de man is en voor jaren zal blijven, die de meest diepgaande analyse van de menselijke beschaving in haar geheel heeft geleverd. Nog meer: dat hij ons met zijn levenswerk een bijdrage heeft geschonken tot de geschiedenis, niet alleen van het verleden, maar ook van de toekomst. Er zijn twee trekken in dat werk, die maken, dat het zowel actuele als blijvende betekenis heeft. Ik bedoel het volgende. Toynbee is niet de eerste, die *gezegd* heeft, dat Europa niet het middelpunt en het hoogtepunt vormt van de geschiedenis der mensheid — velen hebben het vóór hem gezegd en hebben zelfs min of meer gepoogd de geschiedenis der mensheid te schrijven vanuit een universele geesteshouding. Maar Toynbees blijvende verdienste zal zijn, dat hij de eerste geweest is, wiens kennis omvattend, wiens geest onbevangen genoeg was, om ons een waarlijk universele geschiedenis te geven, een die ernstig genomen kon worden. In de grond van de zaak komt dat, omdat Toynbee volkomen en, naar ik meen, terecht overtuigd is, dat de eenheid van de wereld bezig is werkelijkheid te worden. Vaak, neen bij iedere gelegenheid, heeft hij over deze komende eenheid gesproken. Vanavond zal hij het weer doen. Misschien zou ik kunnen zeggen, dat dit zijn evangelie is. Maar hierin is zijn evangelie meer dan alleen maar een geloof. Harde feiten leren ons, dat de geschiedenis van de laatste tachtig jaar ondanks alle bezwaren en tegenwerpingen niet op een andere manier kan worden uitgelegd.

Enige jaren geleden was ik in Indonesië en daar ik mij in Midden-Java bevond, bracht ik, zoals vanzelf spreekt, een bezoek aan het oude tempel-complex van Lara Djonggrang, gewoonlijk Prambanan genoemd naar de naam van het gehucht in de nabijheid waarvan het meer dan duizend jaar geleden gebouwd werd. Van zijn acht torenhoog oprijzende tempel-gebouwen is de middelste van de drie westelijke tempels de hoogste. Het is de voornaamste tempel, gewijd aan de Hindu godheid Sjiwa, de god van bloei èn vernietiging, van leven èn dood, waarin de oude mythen van India de cosmische kracht symboliseerden, die in zijn vernietigende aspecten even verschrikkelijk is als hij heilig is in zijn weldoende. Het beeld van Sjiwa[1]) kan men slechts bereiken door een hoge, steile trap te bestijgen. Aan de idee van Sjiwa ligt ten grondslag, dat alle tegenstellingen niet meer zijn dan de tegenstrijdige verschijningsvormen van een onbenoembare hogere eenheid daarachter. Het komt me voor, dat Toynbee een van de eersten ge-

[1]) Een afbeelding ervan in mijn ‚In de ban van Prambanan', A'dam 1954.

weest is, die weer doorgedrongen zijn tot het geheim van die oude wijsheid van Sjiwa. Hij heeft ingezien dat, evenals alle tegenstellingen, ook de tegenstelling tussen Oost en West slechts betrekkelijk is en bovendien dat dit inzicht de eerste voorwaarde is om die tegenstelling te overbruggen. Dit inzicht is groeiende onder ons en naar mijn mening is het de onvergankelijke verdienste van Toynbee geweest, dat hij de mensheid moreel en wetenschappelijk geholpen heeft en helpt bij het overbruggen van de tegenstelling tussen Oost en West. In dit verband zijn weten en handelen bezig één te worden.

De eerste voorwaarde om te komen tot overbrugging van de tegenstelling tussen Oost en West, die dreigt onze wereld te verscheuren, is, naar ik U zei, haar relatief te zien in plaats van haar absolute geldigheid toe te kennen; de tweede, die er vanzelf uit volgt, is te strijden voor de vrede. Het werkelijke gevaar, waartegenover we ons gesteld zien, is niet de atoombom ook niet de waterstofbom, en zelfs niet de cobaltbom. Dat zijn slechts de symptomen en symbolen van de spanning tussen wat tegenwoordig Oost en West heet. Het werkelijke gevaar is derhalve die spanning zelf. Het werkelijke gevaar is de verdeling van de wereld in twee kampen. Eén wereld of geen is een slagzin van de V.N., maar tegelijkertijd meer dan dat, het is de waarheid. Zoals Masaryk, de grondlegger en eerste president van Tsjechoslowakije jaren terug reeds gezegd heeft: we bevinden ons op de drempel van een nieuw tijdperk, waarin de mensheid zich haar eenheid bewust wordt. Meer nog: in beginsel bestaat die eenheid van het mensdom reeds. Tussen haakjes — en hier komt mijn bezwaar weer naar voren — deze eenheid wordt in de grond niet tot stand gebracht door de godsdiensten, die even verdeeld zijn als zij altoos waren, maar door de prestaties van de technici, waardoor de afstanden ineenschrompelen. Het is onze taak — en dit is weer een bewijs, dat ik toch óók weer eens geestes met Toynbee ben — het is onze taak en die van de komende generatie, deze eenheid tot werkelijkheid te maken. We moeten helpen de spanning tussen Oost en West te overbruggen tot de tijd, dat er een betere wereld zal kunnen komen, waarin die fundamentele eenheid niet meer krampachtig verdedigd zal behoeven te worden, maar een vanzelfsprekende zaak geworden zal zijn.

Ik zal eindigen. Ik vrees, dat ik reeds misbruik van Uw geduld heb gemaakt. U bent niet gekomen om mij te horen spreken over Toynbee, want U hebt het geluk hem zelf te kunnen horen. Mijn plicht was slechts, U te leiden naar de wijdse hoogten, vanwaaruit hij onze hele wereld overziet. Al gevoel ik zelf, dat het gebrekkig was, ik heb mij zo goed ik kon van die plicht gekweten.

Anthonie Donker

BRIEVEN OVER HET DODEN

Ik moet weer brieven aan mijn Vader schrijven,
gedachten voor een onvoltooid gesprek;
hem berichten dat wij van één gedachte blijven
en ik weer één lijn met hem trek
van het punt waar ik een tijdlang afweek
in de jaren van en na de bezetting
toen de doodstraf mij een geoorloofde daad leek.

Want ik weet nu: geen leven uit Leven gegeven
en door Leven ten dode gewijd
mag sterveling zelve aan sterveling ontnemen
beschikkende over zijn aardse tijd.

Maar ook besef ik het met ontzetting
hoe hier allen nog uit de gedachte leven
van verdedigen door verdelgen,
en hoe ernstig zij in wangedachte zwelgen
het heilige recht op leven der enen
te redden door de anderen uit te roeien,
de wereld gewelddadig vrede te geven,
en hier alles op aarde verknoeien.

Het zal hem weer minder rust geven
maar ik moet het hem schrijven.

Norbert Loeser

DE ONTWIKKELING VAN HET OPERA-LIBRETTO

(De invloed van de literatuur op de muziek)

Het samengaan van woord en muziek was oorspronkelijk een eenvoudige zaak. In het naïeve volkslied, in religieuze zangen vonden beide uitingen een gebied, waarop zij in eendracht samenwerkten. De eenvoudige structuur van volksliederen, de toestand van innerlijke verhevenheid in hymne en gebed vormden een fundament, waarop woord en muziek zonder wrijvingen en complicaties samen konden groeien. Het is misschien te veel gezegd, wanneer men beweert, dat het woord in deze samenwerking domineerde, doch het staat wel vast, dat de muziek nog niet geheel volgroeid was, dat zij uitsluitend in een bondgenootschap met de poëzie of met de dans optrad zonder zich nog van eigen mogelijkheden bewust te zijn. Het woord, dat altijd iets bepaalds wil uitdrukken, dat van nature naar een concrete formulering van onze innerlijke wereld (zowel de geestelijke als de psychische) streeft, bepaalde aanvankelijk ook het karakter van de muziek. Voor zover wij ons een duidelijk beeld omtrent de situatie van een ver verleden kunnen vormen, was het toen nog niet zo, dat de eigen kracht der muziek haar stempel op het woord drukte. Wij kunnen ons trouwens ook niet aan de indruk onttrekken, dat woord en muziek gelijktijdig ontstonden, en dat misschien de innerlijke bronnen, waaruit de poëtische en de muzikale aandrift opwelden, dichter bij elkaar hebben gelegen dan in jongere tijden, waarin deze kunsten ieder haar eigen weg gingen.

Inderdaad, met de ontwikkeling van de muziek tot zelfstandige autonome kunst, die iedere medewerking van andere artistieke producten kon ontberen, werd de situatie grondig en voorgoed gewijzigd. Het „natuurlijke", vanzelfsprekende verbond tussen muziek en poëzie was verbroken; de moderne Europese mens had plotseling een nieuw, onafzienbaar terrein ontdekt, hij had zich een nieuw, uiterst soepel en plooibaar middel geschapen om zijn innerlijke aandoeningen een schone vorm te geven, om juist die innerlijke ervaringen, waarvoor het woord vanwege zijn al te scherp omlijnd, te „intellectueel" karakter ontoereikend bleek, in pure klank om te zetten. Muziek, als synthese van intellect en emotie, als een tegelijk exacte en onbepaalde kunst, leek bijzonder geschikt om het innerlijke leven van de moderne Europeaan te openbaren.

Het is zeer opmerkelijk, dat de muziek als zelfstandige kunst voor het eerst in Europa optreedt en wel in de tijd van de Renaissance, dus in een tijdperk, waarin de „moderne" mens wordt geboren. Dit probleem, hoe fascinerend ook, moeten wij echter met rust laten: het doel dezer studie is slechts de onderlinge verhouding van muziek en poëzie te omschrijven vanaf het ogenblik, dat het menselijk klankvermogen, hetzij door middel van zijn eigen stem, hetzij door het bespelen van instrumenten, een toon-kunst had doen ontstaan. Terloops willen wij nog opmerken, dat ook de geest der techniek als goede fee aan de wieg der zelfstandige muziek heeft gestaan; pas een steeds volmaaktere bouw van reeds bestaande en de uitvinding van nieuwe instrumenten heeft een voorspoedige ontwikkeling van de „absolute", de grote symphonische muziek mogelijk gemaakt. De term „absolute" muziek kenschetst afdoende de geest van zelfgenoegzaamheid, die over de toonkunst vaardig was geworden vanaf het ogenblik, dat zij zich van haar eigen mogelijkheden, van haar onuitputtelijke rijkdommen bewust was geworden. Doch deze term is een begrip, dat pas later werd geformuleerd; men volstond aanvankelijk met eenvoudige benamingen, „sonata", „sinfonia", „concerto" etc., waarin de nadruk dus op het klinken valt. Het wordt ook in deze benamingen duidelijk, dat muziek voortaan zonder de steun van andere kunsten kan leven, en wanneer zij tot samenwerking bereid blijkt, wil zij toch in het vervolg het karakter van het nieuwe, uit een samengaan van twee artistieke uitingen ontstane kunstproduct, bepalen.

Door deze gewijzigde situatie rezen onmiddellijk tal van aesthetische problemen, die niet alleen theoretisch, maar ook daadwerkelijk opgelost moesten worden. Een der fundamentele wetten van de aesthetica van een samengesteld kunstwerk kan aldus worden geformuleerd: in een kunstwerk, waaraan twee of meer kunsten samenwerken, moet het zwaartepunt duidelijk en ondubbelzinnig op één dier samenstellende factoren liggen. Het kunstwerk gedoogt geen volstrekte gelijkgerechtigdheid, maar eist een onmiskenbare hiërarchie. Indien de kunstenaars, die gemeenschappelijk een werk scheppen, deze wet overtreden, zal het product van hun arbeid een mislukking zijn. Het samengaan van poëzie en muziek neemt dus mettertijd eerder het karakter aan van een worsteling om de suprematie dan van een organisch verbond. Want de innerlijke gesteldheid van beide kunsten liep geenszins parallel, maar ontwikkelde zich eerder in tegenovergestelde richtingen. De grote winst van deze radicale omwenteling lag vrijwel geheel aan de kant van de toonkunst; poëzie als zelfstandige kunstuiting had

reeds vroeger bestaan, een zelfstandige literatuur was reeds in de Oudheid bekend. De souvereiniteit en de autonomie van het woord werd door niemand in twijfel getrokken. De autonomie der muziek was daarentegen een nieuwe gebeurtenis, een feit van vèrstrekkende betekenis, waarmee de andere kunsten rekening moesten houden. „Absoluut" geworden, wilde de toonkunst bij een samenwerking de rol van heerseres handhaven.

De muziek als zelfstandige uiting bleek een eigenaardige synthese te zijn van emotionaliteit en abstract denkvermogen. De compositie- en harmonie-leer verkregen een wiskundige exactheid, die een merkwaardig en fascinerend contrast vormde met de gevoelsspanningen, die in de toonkunst verwerkt en door de toonkunst uitgedrukt werden. Muziek was als het ware een medaille, waarvan de ene zijde het expressieve gelaat van een in uiterste vervoering verkerende ziel vertoonde, waarentegen op de achterkant de strenge en serene trekken van een wiskunstenaar zichtbaar waren, die door geen gemoedsaandoening in zijn exacte berekeningen kan worden gestoord. De logica der muziek bleek van andere geaardheid dan die van het woord, de vormen, die zij allengs uit eigen kracht en vermogen ontwikkelde, stemden nergens geheel overeen met de vormen der dichtkunst. Haar geweldige, vèrstrekkende werking op het gemoed der mensen bleek op andere factoren dan die van het woord te berusten; tegenover haar tegelijk lyrisch èn abstract karakter, haar ongrijpbare klank, leek het woord, ook in de toestand van poëtische vervoering, al te concreet. De wisselwerking tussen dicht- en toonkunst moest dus een uiterst ingewikkeld karakter aannemen; het is evenwel onmogelijk om binnen het bereik van een beknopte studie dit onmetelijke terrein in al zijn uitgestrektheid te verkennen. Wij willen ons dus bepalen tot een enkel, maar bijzonder markant aspect dezer samenwerking: tot de opera of het muzikale drama, omdat hier deze dramatische worsteling tussen beide kunsten met grote duidelijkheid herkenbaar is.

De opera, eveneens een van de vele culturele geschenken, die wij aan de Renaissance te danken hebben, was oorspronkelijk bedoeld als een herleving der antieke tragedie. Men had er zich van overtuigd, dat het Griekse treurspel en de Griekse comedie een hechte en permanente samenwerking tussen poëzie en muziek had gekend. In een tijd, waarin alle kunsten een nieuw punt van oriëntatie in de grote scheppingen der Oudheid zochten, lag het voor de hand, dat ook het antieke drama, een der schoonste uitingen van de klassieke cultuur, de aandacht van kunstminnende edellieden trok, en dat deze meenden, ook

deze tak van een oude beschaving tot nieuwe bloei te kunnen brengen. Bij het begin lag derhalve het zwaartepunt ondubbelzinnig op het drama; de muziek was trouwens juist tot zelfstandigheid ontwaakt en tegen de macht van haar oudere zuster nog in geen enkel opzicht opgewassen. Door de gehele geschiedenis der opera loopt dus van begin af aan als het fundamentele „Leitmotiv", de grote beslissende vraag: wie moet in deze kunstvorm heersen? Hoort de expressieve kracht der toonkunst het drama te dienen — of is het woord voor de componist slechts een welkome en gerede aanleiding om muziek te maken? Alleen de grootste meesters hebben de mogelijkheid van een bijna gelijkgerechtigde samenwerking in practijk gebracht; wij zeggen uitdrukkelijk „bijna gelijkgerechtigd", want vrij spoedig bleek, dat in het gezongen drama de muziek de „boventoon" moest voeren. Het werd iedereen duidelijk, dat ook het geniaalste libretto een opera niet op het toneel kon houden, terwijl een betrekkelijk zwak tekstboek geen beletsel bleek voor een langdurig leven van een opera, wanneer de componist waardevolle muziek had geschreven.

In het beginstadium was echter het drama nog overheersend: de bouw der gebezigde muzikale vormen was nog eenvoudig, de orkestrale middelen zeer bescheiden, de muziek diende inderdaad er toe om de expressieve mogelijkheden van de tekst te verhogen en aan alle gemoedsaandoeningen meer reliëf te verlenen. Het karakter der poëzie bepaalde het karakter der muziek, het drama dicteerde ook de bouw van de opera; het recitatief, d.w.z. de muzikale declamatie, nam een dominerende plaats in het geheel in, de begrijpelijkheid en verstaanbaarheid van de tekst was een belangrijke factor bij de conceptie van een muzikale tragedie. De zelfstandige vormen der aria waren nog zwak ontwikkeld en onderbraken nauwelijks de gang der handeling, het ensemble had nog een zeer ondergeschikte rol te spelen. In het geboorteuur van het gezongen toneel was ontegenzeggelijk de invloed van de literatuur groter dan de invloed der muziek op de vormgeving van de tekst.

De gestadig groeiende autonomie der muziek vond echter weldra haar weerklank in de eisen, die de componist aan zijn literaire medewerkers begon te stellen, eisen, die de tekstdichter voor ongewone en moeilijke problemen plaatste. Muziek, als een bij uitstek lyrische kunst, verlangde naar expansie, naar rustpunten in het dramatische gebeuren, waarin zij haar eigen karakter vrijelijk kon ontplooien. Wijsgerige bespiegelingen, lang uitgesponnen dialogen bleken een last, die de muziek niet in staat was te torsen, maar ook door een al te

sterke dramatische stuwing raakte de muziek bekneld in de boeien van het drama. Bij ensembles, dus daar, waar twee of meer personen op het toneel tegelijk zingen, moest de verstaanbaarheid van de tekst opgeofferd worden aan de souvereine wil der muziek. Deze kunst bezat immers de sublieme mogelijkheid om de uiteenlopende reacties van verschillende personen op een- en dezelfde situatie door middel van het verzet, kwartet, sextet etc. tegelijk weer te geven zonder dat het gezongen woord, ook bij een ideale zangprestatie, voor de toehoorder nog verstaanbaar was. Vanuit het standpunt van de dichter was de opera een wezenlijk onlogische kunstvorm, een verkrachting van het woord, waarvoor de muziek volgens zijn oordeel en inzicht geen voldoende compensatie bood.

Nadat de eerste, de z.g. Venetiaanse operastijl, waarin het drama domineerde, in Italië door de z.g. Napelse richting werd opgevolgd, vond een radicale kentering plaats. De Napelse operacomponisten, vruchtbare musici met een overstelpende muzikale rijkdom, keerden de verhouding tussen woord en muziek grondig om. Intussen had ook de „absolute" toonkunst grote vorderingen gemaakt, kamer- en orkestmuziek hadden zelfstandige vormen ontwikkeld, die in de suite, hetzij voor orkest, hetzij voor cembalo, en in het concerto domineerden — en reeds waren de eerste bouwstenen voor de grote klassieke vormen van sonate en symphonie gelegd. Onder deze omstandigheden was het niet te verwonderen, dat de poëzie als operatekstboek in volledige afhankelijkheid van haar zo verrassend vlug groeiende jongere zuster geraakte. De verhouding van recitatief en aria werd grondig gewijzigd, het recitatief, de drager van de handeling, hoe langer hoe meer tot een minimum beperkt, terwijl de aria zich steeds meer uitbreidde en zich tenslotte tot de groots opgezette, driedelige Da capo-aria ontwikkelde, waarin de zangers en zangeressen hun keelvirtuositeit konden tonen. Het libretto was een aanleiding geworden om te musiceren, de opera was in de eerste plaats een stemfestijn. Aan de innerlijke logica van de handeling, aan een consequente karaktertekening van de personen werd weinig of geen waarde gehecht. Een fijnere psychologische doorwerking werd overbodig geacht, omdat de brillante prestaties van de zangkrachten de magneet was, die het publiek naar de opera-schouwburg trok.

Er ontwikkelde zich een duidelijke, tot schema verstarrende structuur van het gezongen drama, waarin b.v. de finale van ieder bedrijf gelegenheid tot een uitgebreid ensemble moest scheppen. Mettertijd onderging niet alleen het structurele schema, maar ook de inhoud van

het tekstboek een volkomen verstarring. De onderwerpen werden bijna steeds uit de klassieke Oudheid genomen, mythologische en quasi-historische gegevens vormden de inhoud van de talloze opere serie, van de ernstige opera's, of van de Franse tragédie lyrique. Dezelfde figuren, dezelfde stereotype conflicten en verwikkelingen moesten er telkens opnieuw toe dienen het stramien te vormen, waarop de componist zijn muziek borduurde. Het kon vaak gebeuren, dat een en hetzelfde onderwerp als tekstboek werd gebruikt, zonder dat dit componist of publiek stoorde. Het schrijven van tekstboeken werd een bijzonder vak, en de librettist was een subalterne, maar toch onmisbare figuur, en sommigen, zoals Metastasio, brachten het tot rijkdom en vermaardheid; hij was dan ook een uiterst vruchtbare tekstdichter, die tientallen libretti heeft geschreven. Het woord „dichter" moet daarbij evenwel met een korreltje zout worden genomen: van werkelijke poëzie kon bij deze tekstboeken, die aan de lopende band werden gefabriceerd, zelden of nooit sprake zijn. Een grote handigheid, een bijna instinct geworden besef voor de eisen van de componist, een gemakkelijke vlotheid stelden de librettisten in staat om aan de reusachtige navraag te voldoen. Een onoprecht pathos, een naar het sentimentele zwemende gevoeligheid drukten hun stempel op deze producten, die niet alleen wat hun structuur, maar ook wat hun inhoud betreft steeds in dezelfde kring ronddraaiden. De optimistische geest der 18de eeuw gedoogde op het operatoneel geen werkelijke tragiek meer; er moest steeds aan het einde van het stuk voor een gelukkige ontknoping worden gezorgd, en niemand geloofde meer in deze goden, halfgoden, helden en maagden, niemand nam hun hartstochten, hun zielsconflicten, hun heersersdeugden of sinistere intrigues meer au sérieux. De grote figuren van het gesproken drama speelden in de wereld der opera niet de geringste rol. Niemand scheen te beseffen, dat Shakespeare en Ben Johnson, dat Calderon en Lope de Vega een ontzaglijke rijkdom aan werkelijke dramatische kunst hadden opgehoopt. Slechts Racine's stukken dienden een enkele keer tot model voor een opera-libretto, omdat de Franse tragédie lyrique, zoals de benaming aangeeft, veel dichter bij het Franse klassieke drama stond dan de opera in andere landen. Dat een genie als Purcell of Händel ook deze vorm met werkelijk leven konden vullen, bewijst, dat de opera-structuur, zoals die zich in de loop der jaren had gevormd, op zichzelf goed en bruikbaar was en de mogelijkheid bood de eisen van de toon- en van de woordkunst met elkander te verzoenen. Het is echter opmerkelijk, dat Händel, in Engeland levend, voor zijn „Julius Caesar" niet op Shakespeare steunt, maar van een

andere episode in het leven van de Romeinse imperator gebruik maakt, waarvan zich later ook Shaw in „Caesar en Cleopatra" heeft bediend.

De komische opera, als opera buffa in Italië of als opéra comique in Frankrijk, was op zichzelf veel natuurlijker, „realistischer" en bewegelijker, maar ging met het woord even souverein en willekeurig om als haar ernstige zuster. Ook hier kwam op den duur stagnatie en verstarring; dezelfde situaties en verkleedpartijen werden uit den treure herhaald, ook op dit gebied kwam het hoe langer hoe minder op het scheppen van figuren aan, die op innerlijke levensechtheid aanspraak konden maken. Men volstond met bepaalde typen, die blijkbaar altijd opnieuw de lachlust van het publiek opwekten. Er bestond in Italië wel verband tussen de commedia dell'arte en de opera buffa, maar de grote komische scheppingen van het gesproken toneel, zoals die van Shakespeare of Molière, oefenden nergens enige invloed uit op de ontwikkeling van de blijspel-opera. De poëzie was de slavin van de muze der opera geworden en kon in geen enkel opzicht eigen rechten doen gelden.

In de tweede helft der 18de eeuw verschenen evenwel twee geniale operacomponisten, die, zonder buiten het domein der traditionele operavorm te treden, er in slaagden daadwerkelijk het gezongen drama te scheppen: Gluck en Mozart. In deze beide meesters is als het ware de eeuwige, eeuwig-onbesliste strijd tussen de suprematie van poëzie en muziek in de opera belichaamd. Gluck, in Bohemen geboren, in Italië opgeleid, raakte later in Parijs geheel onder de invloed van de Franse opera-mentaliteit en schiep in zijn late grote werken de ideale vorm der tragédie lyrique. Hij ging als het ware weer terug tot Monteverdi en de Venetiaanse school, hij ging weer van het woord uit en streefde er naar de muziek binnen zekere perken te houden en haar slechts als een belangrijke functie van het drama te gebruiken. Mozart, in Oostenrijk geboren, reeds op jonge leeftijd in aanraking met alle belangrijke Europese stromingen der toonkunst, was voor alles een begenadigd musicus. Bij hem was dan ook de muziek in ieder opzicht primair: Gluck verdiepte zich eerst maandenlang in het tekstboek voordat hij met de compositie begon, bij Mozart was de muziek van sommige fragmenten gereed, nog voordat de librettist hem zijn verzen had gestuurd. Gluck proclameerde met de hem eigen imperatorische felheid de voorrang van het drama, Mozart verklaarde, dat „in de opera de poëzie de gehoorzame dochter der muziek moest zijn". Doch hij was een geboren dramaticus en psycholoog, en de operamuziek, die hij schreef, werd altijd door de geest van het drama bepaald. Hij besefte

evenwel, dat inderdaad de klemtoon in het gezongen drama op de muziek moest komen te liggen. De werken uit zijn rijpste periode zijn dan ook inderdaad ideale scheppingen van het operatoneel. Onder handhaving van de overgeleverde vorm met recitatief en aria, met uitgebreide finaal-ensembles brengt hij mensen, individualiteiten ten tonele, wier lotgevallen en ervaringen onze deelneming, ons medelijden weten op te wekken. Kenschetsend voor de op til zijnde geweldige ommezwaai in de ontwikkeling der opera is het feit, dat Mozart's beste tekstdichter, Lorenzo da Ponte, in „Nozze di Figaro" bij een actuele, opzienbarende comedie van Beaumarchais „Le mariage de Figaro" aanknoopte, en dat ook de tekst van „Don Giovanni" in laatste instantie op een stuk van de belangrijke Spaanse toneeldichter Tirso de Molina terug greep. Voor het eerst begint het gesproken drama invloed op het gezongen toneel uit te oefenen.

Deze zich reeds bij Mozart aankondigende ontwikkeling leidde in de 19de eeuw tot een diepgaande en ingrijpende verandering in de houding van de operacomponist. De zegetocht der literatuur bleek ook voor het bolwerk der opera niet te stuiten. De literatuur had tenslotte het geestelijke fundament gelegd voor de beslissende verandering der maatschappelijke structuur, die het leven van de Europese mens in nieuwe banen leidde. De vaders der Franse Revolutie waren feitelijk niet Danton en Robespierre, maar Voltaire, Rousseau en de Franse encyclopaedisten. Het woord in al zijn verschillende aspecten: als wijsbegeerte en geschiedkunde, als theoretische studie, als literatuur of poëzie vormde voortaan de geestelijke basis van de moderne Europeaan, en ook de musicus kon zich niet onttrekken aan deze oppermachtige, door alle poriën dringende invloed, die het klimaat en de atmosfeer van het individuele en maatschappelijke leven in al zijn geledingen radicaal wijzigde. De musicus der 17de en 18de eeuw was een vakman geweest, die een edel ambacht uitoefende; hij achtte het niet nodig om buiten het terrein van zijn vak veel kennis te vergaren of zijn muzikale intenties door programmatisch-theoretische verhandelingen toe te lichten. De musicus der 19de eeuw eiste van de componist een algemene ontwikkeling; de kunstenaar begon langzamerhand een leidende rol in het openbare leven te spelen — en een leidende rol in het openbare leven te spelen betekende sinds de 19de eeuw, dat men in de een of andere vorm literator of journalist was. Reeds Gluck had het nodig geacht zijn doelstellingen programmatisch toe te lichten, en vele componisten der 19de eeuw waren zelf min of meer verdienstelijke schrijvers. Wanneer wij E. Th. A. Hoffmann buiten beschouwing laten, die

als dichter belangrijker is dan als musicus, hebben wij nog Schubert, die gedichten en novellen schreef, wij hebben Weber en Schumann, Berlioz en Liszt, die belangrijk literair werk hebben geleverd, en wij hebben Wagner, die evenveel geschreven als gecomponeerd heeft.

Het is duidelijk, dat deze gewijzigde instelling van de musicus ook op het gebied der opera vèrstrekkende gevolgen moest hebben. Het gesproken drama nam grondig revanche voor de eeuwen van verwaarlozing, het wreekte zich met overrompelend geweld op de minachting, waarmee het operatoneel het lange tijd had bejegend. Vooreerst werd aan de structuur der opera nog niet getornd, ofschoon heel spoedig een streven naar samensmelting van recitatief en aria te constateren valt: telkens, wanneer de invloed der poëzie toeneemt, treedt meteen ook de recitativisch-declamatorische stijl sterker op de voorgrond. De doorgecomponeerde „scène", waarin muzikale declamatie met aria-achtige elementen gecombineerd worden, wordt de drager van de handeling; desondanks is de traditionele operavorm ook in deze nieuwe gedaanteverandering nog duidelijk herkenbaar.

Beslissend is echter, dat de ontwikkelde en literair geïnteresseerde operacomponist der 19de eeuw zijn onderwerpen bij voorkeur uit de wereldliteratuur van het gesproken drama put, en dat de tekstdichter zich voor de zware taak geplaatst ziet een woord-drama in een libretto te transformeren. Ook van de librettist wordt dus thans meer geëist, maar het is kenmerkend voor deze periode, dat de componist, die dikwijls zelf een belangrijk aandeel in de vormgeving van het libretto heeft, veeleisend tegenover zijn literaire medewerker is geworden: de dichters van formaat leenden zich over het algemeen niet voor deze samenwerking, die zij als beneden hun waardigheid beschouwden; de librettist blijft een ondergeschikte figuur, die echter thans dikwijls in dienst van het gesproken drama staat en tegenover componist en publiek een grotere verantwoordelijkheid draagt. Een beknopte opsomming van de allerbelangrijkste werken en figuren — dus slechts een gering percentage van het geheel der operaproductie — kan ons reeds een indruk geven van de reusachtige invloed der dramatische poëzie op de opera. Tijdens de 19de eeuw zijn gecomponeerd van Shakespeare: „Otello" (herhaaldelijk), „Romeo en Juliet" (herhaaldelijk), „Macbeth", „Hamlet", „The merry wives of Windsor" (herhaaldelijk), „Much ado about nothing"; van Schiller: „Don Carlos", „Kabale und Liebe", „Die Räuber", „Die Jungfrau von Orléans" (herhaaldelijk), „Wilhelm Tell"; van Goethe: „Faust" en episodes uit „Wilhelm Meister"; van Victor Hugo: „Hernani", „Le roi s'amuse";

van Dumas: „La dame aux camélias"; van Poeshkin: „Boris Godounov", „De Stenen Gast", „Eugen Onegin" en „Pique Dame"; van Byron: „The two Foscari" en „Marino Faliero".

Doch de invloed der literatuur gaat nog verder; niet alleen het gesproken drama, ook roman en novelle leveren de gegevens voor het operatoneel der 19de eeuw; een even indrukwekkende lijst kan de geweldige rol van het proza in het moderne operaleven aanschouwelijk maken. Naast de reeds genoemde romans en novellen moeten Goethe's „Werther", Byron's „The Corsari", E. Th. A. Hoffmann's fantastische novellen, Mérimée's „Carmen" als voorbeelden voor de toenemende invloed van roman en novelle op het opera-libretto worden aangehaald — en dit zijn slechts enkele grepen uit de romanliteratuur, die voor de opera op grote schaal productief werd gemaakt. Het spreekt vanzelf, dat deze drama's en prozawerken in de handen van onbekwame tekstdichters en middelmatige componisten een behandeling ondergingen, die feitelijk op een verkrachting van het oorspronkelijke gegeven neerkomt. Dit verandert echter niets aan het feit, dat het woord sinds 1800 in toenemende mate de toonkunst onder zijn heerschappij bracht en dat de autonome rechten der muziek, dat haar eigen mogelijkheden hoe langer hoe meer in het gedrang kwamen.

Ook dat de „absolute" muziek als symphonie het fundament der traditie ondermijnt en de structuur van de opera van haar kant wijzigt, is een verschijnsel, dat in laatste instantie niet de muziek, maar het drama in de opera ten goede komt. Deze paradoxie wordt begrijpelijker, wanneer wij bedenken, dat tegelijkertijd de literatuur de symphonie in het „symphonische Gedicht" transformeerde, waarin de gang der muziek door een poëtisch of literair programma werd bepaald. Wagner, die onder alle dramatische componisten der vorige eeuw de meeste invloed op de gang der ontwikkeling heeft uitgeoefend, verheft het symphonisch musiceren in de opera tot beginsel. Wagner, zelf een schrijver van betekenis, verwijt de muziek, dat zij zich de heerschappij in het gezongen drama wederrechtelijk heeft toegeëigend; hij streeft naar een synthese van muzikale declamatie op het toneel en symphonische muziek in de orkestbak. Theoretisch wil hij deze beginselen tot in de uiterste consequenties doorvoeren, in de practijk schuilt echter ook in zijn latere, op de basis dezer theorie ontworpen werken nog een flink stuk traditionele opera.

Het sein voor een nieuwe phase der ontwikkeling was echter door Wagner's revolutionnair optreden gegeven, en het was zonder meer duidelijk, dat deze nieuwe phase in de richting van een nog grotere in-

vloed der literatuur op de muziek wees. Wagner's beginselen, zijn eis van symphonische muziek in de opera, had immers een zuiver psychologische, dus literaire, geen zuiver muzikale oorsprong. Verdi verdedigde vrijwel alleen met grote hardnekkigheid en met alle kracht van zijn machtig genie de rechten der muziek en de overgeleverde vorm, wier practische bruikbaarheid en aesthetische onmisbaarheid hij even sterk en duidelijk bevroedde als voorheen Mozart. Ofschoon ook hij voornamelijk op Shakespeare, Schiller, Byron en Victor Hugo steunde, wat de onderwerpen van zijn opera's betrof, wilde hij de operavorm toch zoveel mogelijk handhaven. Doch zelfs zijn reuzenkracht kon de gang der ontwikkeling niet tegenhouden.

Naast Frankrijk kan Rusland in de 19de eeuw het paradijs der literatoren worden genoemd; het is geen toeval, dat de grootste en gewichtigste revolutie van onze tijd het werk van enkele Russische literatoren is geweest. Ondanks of misschien juist vanwege de grote muzikaliteit van het Russische volk was bij de Russische componisten het literaire gevoel en het literaire geweten bijzonder scherp en fijn ontwikkeld. Zoals de Russische literator bijna een halve musicus was, kon men de Russische componist gevoegelijk een halve literator noemen. Bovendien waren de vooraanstaande toonkunstenaars in het Rusland der vorige eeuw grotendeels dilettanten en merendeels ijverige nationalisten. Hun afkeer van de Westerse idealen deed zich in bijzondere mate ten opzichte van de aristocratisch-Italiaanse operavorm gelden. Want de Russische intelligentsia beschouwde het als haar voornaamste plicht om „onder het volk te gaan". De Slavophilen onder de Russische componisten keerden zich bewust en radicaal af van de uit het Westen geïmporteerde overlevering. Een adellijke dilettant, Alexander Dargomishky, was de baanbreker voor deze nieuwe phase in de verhouding tussen woord en muziek, de laatste phase, die vrijwel tot een volledige ontbinding van de klassieke structuur heeft geleid. Dargomishky voerde het declamatorische beginsel nog verder door en ondernam het, een drama van Poeshkin, „De Stenen Gast" (een Russische versie van het Don Juan-verhaal), in zijn geheel te componeren, dus de muziek volledig onder de schepter van het drama te plaatsen. Zijn jongere vriend Moussorgsky ging weldra nog een stap verder met dit merkwaardige experiment en waagde het een comedie van Gogol, „De Bruiloft", zonder enige wijziging van de oorspronkelijke tekst te verklanken. Poeshkin's stuk was in verzen geschreven, die dus door hun eigen rhythme en eigen muzikaliteit de componist als libretto nog een zekere mate van steun boden; Gogol's „Bruiloft" was echter een proza-

comedie, die in haar oorspronkelijke vorm als libretto voor Moussorgsky dienst moest doen. Tijdens het werk aan deze opera voelde Moussorgsky echter terecht, dat de muzikaliteit van het zelfstandige dichterlijke woord van andere geaardheid is dan de muzikaliteit van dichtregels, die speciaal en uitdrukkelijk ontworpen waren met het doel om gecomponeerd te worden. Vandaar dat zijn aangeboren radicalisme meteen de uiterste consequenties uit het experiment van zijn vriend Dargomishky trok.

Doch ook dit radicalisme bleek niet doeltreffend; „De Bruiloft" is fragment gebleven en voor zijn „Boris Godounov" heeft Moussorgsky Poeshkin's verzen op vele plaatsen gewijzigd en zelfs hier en daar door een geheel nieuwe tekst vervangen. Nog steeds was het aesthetische besef omtrent de eisen der opera ook bij de radicaalste vernieuwers niet geheel teloor gegaan. Doch het sein voor een laatste stormloop op de operavorm der 17de en 18de eeuw was gegeven; het was slechts een kwestie van tijd, totdat de oude opera-structuur met haar schema van recitatief en aria, ensemble en finale onder deze stormloop moest bezwijken. De verdere gang van zaken op dit gebied staaft volledig de opvatting van hen, die de ontwikkeling van een kunst in al haar aspecten als een organische eenheid zien. Het geeft zeker te denken, dat de ontbinding van de operavorm tijdelijk samenvalt met de laatste phase van het tonale beginsel in de muziek, met het geboorte-uur van poly-, pluri- en atonaliteit. Het experiment van Dargomishky en Moussorgsky werd tot op zekere hoogte een nieuw stijlprincipe, voor zover bij een opgeven van de aesthetische autonomie der opera van stijl nog kan worden gesproken.

Gedeeltelijk ging men niet verder dan de componisten uit de eerste helft der 19de eeuw; men putte in het „realistische" tijdperk zijn onderwerpen bij voorkeur uit drama, roman of novelle, waarbij de contemporaine productie geleidelijk de werken uit het verleden op de achtergrond drong. Sardou, Dumas fils, Murger, Maeterlink e.a. vervingen Shakespeare, Schiller en Goethe, terwijl de grote klassieke Spaanse toneeldichters nog steeds onopgemerkt bleven. Andere operacomponisten grepen echter de pogingen van Dargomishky en Moussorgsky op; „Pelléas et Mélisande" van Debussy, „Salome" van Rich. Strauss en „Wozzek" van Alban Berg zijn drie vooraanstaande muziekdramatische scheppingen, waarin het oorspronkelijke toneelstuk vrijwel geen of slechts geringe wijzigingen heeft ondergaan. De beginnende chaos deed zijn invloed ook op het gebied der opera gelden; het experiment, de „originaliteit" vierde hoogtij. Men liet het woord van

de dichter, die dus geen tekstdichter meer in de traditionele betekenis was, ongewijzigd, maar perste het, zoals Alban Berg bij zijn verklanking van Wedekind's „Lulu", in het abstracte schema van de sonatevorm. Niet alleen de muziek zelf werd steeds „moderner", abstracter, atonaler of pluritonaler, ook de structurele elementen der opera moesten zich aan de oppermachtige invloed der algemene aesthetische begripsverwarring onderwerpen.

Uiterst karakteristiek is het feit, dat de poging om op de basis der traditie een nieuw fundament te leggen, in enkele gevallen van de dichter, niet van de musicus uitging, zoals de zeer leerzame briefwisseling tussen Rich. Strauss en Hofmannsthal bewijst. De rollen zijn hier omgekeerd; niet de componist bepaalt de houding van de librettist, doch de dichter is de leidsman geworden, die tracht de musicus naar een nieuwe veilige haven te loodsen. Hofmannsthal, een poëet van rang, aanvaardt bewust de ondergeschikte functie van librettist uit liefde voor de hem dierbare opera, wier bestaan hij terecht bedreigd ziet. Doch deze heroïeke wil om een bescheiden rol te spelen kan het niet van Hofmannsthal's elementaire poëtische aanleg winnen. Zijn tekstboeken, hoe mooi en dichterlijk ook, zijn allesbehalve ideale opera-libretti, zijn theorieën getuigen van zijn grote ernst en toewijding, maar raken de kern van de zaak niet en kunnen de gang naar de chaos niet tegenhouden. Dat heeft zijn oorzaak niet alleen in de omstandigheid, dat Strauss zelf geen geboren meester van het muzikale drama was; de samenwerking tussen Strauss en Hofmannsthal vormt het meest éclatante bewijs, dat een eventuele, maar voorlopig niet waarschijnlijke herleving van de opera van de musicus uit moet gaan, omdat de muziek in het gezongen toneel de dominerende en vormbepalende factor moet zijn.

De grote belangstelling, die het hedendaagse publiek voor de opera koestert, is, zoals bijna al onze „culturele" uitingen, in hoge mate „museaal"; zij steunt op het verleden, op het repertoire, dat wij aan de grote en kleine meesters van het operatoneel hebben te danken, op de reeks scheppingen, die van het oeuvre van Monteverdi tot de werken van Debussy, Strauss en andere moderne componisten reiken. De nieuwe partituren zijn bij de opera — ook kwantitatief — in tegenstelling tot de massale productie op het gebied van de andere kunsten en van de literatuur een te verwaarlozen factor. De steriliteit van de hedendaagse mens als waarlijk scheppende kunstenaar loopt nergens zo duidelijk in het oog als bij de opera. Wij kunnen de redenen en oorzaken van het feit, dat de opera als levende kunstvorm (tijdelijk) ge-

heel op de achtergrond is gedrongen, niet binnen het kader dezer beperkte studie onderzoeken. De gang der ontwikkeling, die wij in vogelvlucht hebben gadegeslagen, leert ons alleen, dat de samengestelde vorm der opera zijn beginpunt bij het woord, bij de Griekse tragedie had; dat deze vorm zich tot een zelfstandige factor in het artistieke leven van de Europeaan kon ontwikkelen, kwam door de suprematie der muziek. Het peil van de bijdrage, die de componist tot het geheel leverde, bepaalde en bepaalt nog heden de levensvatbaarheid van het muzikale drama. Deze elementaire wijsheid, deze aesthetische grondwet werd door de toenemende invloed der literatuur eerst in haar activiteit verzwakt en tenslotte feitelijk buiten werking gesteld. De harmonische samenwerking bleef een ideale, slechts zelden verwezenlijkte eis: de opera bleek een slagveld, waarop een strijd tussen woord en muziek werd uitgevochten. De tirannie der muziek leidde tot een verstarring, maar tastte het wezen der opera zelf niet aan; de tirannie van het woord bleek evenwel dodelijk. Zoals overal is ook in de opera tirannie een vernietigende factor geweest. Alleen wanneer de muziek weer sterker, zelfstandiger, minder „literair" kan worden, zou ook een nieuw bloeitijdperk van de opera kunnen dagen. Doch het lijkt nodig en een gebod der eerlijkheid, ofschoon het ons weemoedig stemt, om dit betoog met een groot vraagteken af te sluiten.

Sonja Prins

INTRODUCTIE

denk erom ik geloof niet aan geestelijk vaderschap
maar ik wil nog veel schrijven en aan wie moet ik schrijven
als jij het niet bent
brievenbus van julia monnik geen geheelonthouder
het antwoord blijft liggen dat schrijft iemand anders
vol besognes is je leven en door de bomen zie je het bos niet
maar je gelooft in de jeugd
welke jeugd
een angstige stilte
als een vetvlek op grauw papier
voor jou wanhopig
jouw eigen gehoor is beter
meer te vertrouwen

een beetje droog in de mond
dat kan ik je nu wel zeggen
ik zie dat het winst is
de lauwe lucht en de zorgvuldige bloemkweek
trouw aan de letter en de geest
een grote onderlaag vlakgestreken
en de gewassen daarboven

jij bent de klankbodem
van de nederlandse dichters
of zij er zijn of niet zijn maar jij bent er
jij kiest hun zijde
in jouw eigen verzen treurig in je verwachting hoopvol
omdat het niet te schokken is
deze grondlaag

HET ONWEER

Hoe zou ik niet spreken met mijn eigen stem
nu ik zo lang gewacht heb?
achter de zwarte voorhang staat de sidderende bliksem
een ogenblik schittert de vuurplant op aarde
kathedraal van licht die plotseling afbreekt
en telkens opnieuw zijn vurige ladder uitwerpt
Hoe zou ik niet spreken, de tijd is
een geweldige ruimte die mijn stem doet klinken
hij slingert zijn echo's als een hamer op het aambeeld
ik voel de schok op het trillende ijzer
een reusachtige vuurbal zweeft voor mijn ogen
vol nieuwe krachten
Hoe zou ik niet spreken, hoe zou ik zwijgen?
mijn kind is een bloem op het altaar van de zomer
mijn zoons spreken met mijn stem over het leven
ik ben de aarde, de mensen, de vrijheid
wij hebben één hart, het grote hart van millioenen
wij willen vrede

GOUDEN RUGGEN GROENE STAARTEN

het zijn de litteraten niet
die onze erfenis beheren
litteratuur maak litteratuur en je bent binnen
praat over koetjes en kalfjes op een originele manier
gouden ruggen en groene staarten hemel een muilkorf
alles rustig in maart en
's nachts achterberg-heimwee
in driehoeken cirkels en grote gaten
god wederom oude god met een baard en
afzakkend aartsengel-strindberg-kleed
zo gaat het in holland zonder ter braak en
schepen vol volgelingen
die in alle toonaarden zingen
het zijn de litteraten niet
die ons beheren
op een hoopje aan de kant
liggen hun kouwe kleren

NETVLIES

de hoogmoedigheid van de lotus
hij daagt uit door zijn witheid
de hoogmoedigheid van de vogel
zolang hij ver kan kijken
de hoogmoedigheid van de mens
de man van de wetenschap met zijn inzicht
kogel in de brullende bek van de leeuw
microscoop tegen bacteries
het geschreven woord over de staking
hoogmoed van de mens
ik maak mijn land vruchtbaar
hoogmoed van de mens
ik zorg voor een goede verdeling
hoogmoed van de mens
en daarnaast een bak met pieren
zoals Van Eeden zei die zelf niet schoon was
voor de peuteraars

ja maar hoe gaat het als een generaal
met gouden tressen
een verbond sluit met de uranium-industrie
hoogmoed speelt geen rol het is beter
in de gedachten van andere mensen te kruipen
heel langzaaam en voorzichtig
hun netvlies te veranderen
zij zullen ook de zwaaiende arm met de fakkel
zien
en het buskruit
grijpt hem houdt hem vast
zijn enorme schaduw
een paar centimeter in het vierkant

REINE CLAUDES

je hebt geluid nodig om hun smaak te zien
reine claudes
en al die manden vol vruchten
dat is dansmuziek mitsjoerin
in veel betere kleuren
dan je gewend bent
geef nog een toegift
borodin tsjaikowski
dat is dansmuziek en de opera
pauken en blazers
manden vol pruimen peren en appels
mitsjoerin in de dansmuziek
de boomgaard de linten
de zwaarbeladen tafels
een dans mitsjoerin
geluid om hun smaak te zien.

SNIPPERDAG

lees de drukproeven van de zomerdag
in elke ruimte
de kolossale troost die bromt en zwenkt de motor
lees de drukproeven en de blauwdruk
de blauwdruk in de lucht de hemel
het is een stellage op de grond
twee handen zijn niet genoeg een ladder van touw
schommelend tegen de buik van het schip
en het schuim om je oren
lees de drukproeven van de dag een schijfje
witgeel een zacht metaal een vrucht
rinzig sap koud in de mond
blauwe schijf van de zon
in het oosten de zon
een drukproef een proefdruk van wat er komt
alles veel beter

Soedjatmoko [1])

DE HERZIENING VAN HET HANDVEST DER VERENIGDE NATIES

I

De VN en de handhaving van de vrede

Het baart geen verwondering, dat de hele discussie over de Verenigde Naties en de mogelijkheden tot verbetering ervan zich in de eerste plaats schijnt te richten op het functioneren van de volkerenorganisatie als orgaan ter handhaving van de internationale vrede en veiligheid. De VN werd niet alleen hiervoor opgericht, maar ook om vriendschappelijke betrekkingen tussen de volkeren tot ontwikkeling te brengen en te bereiken, dat zij zouden samenwerken bij het oplossen van internationale vraagstukken van economische, sociale, culturele of humanitaire aard.

Toch wordt algemeen erkend, dat de VN staat of valt met de vervulling van zijn eerstgenoemde taak. Dit blijkt uit vragen als: kan de VN een derde wereldoorlog voorkomen? Dat de volkerenorganisatie niet bedoeld was om zich met conflicten tussen de grote mogendheden bezig te houden en dat daarom een dergelijke vraag niet helemaal fair is, haakt de proef niet minder zwaar, die de VN zal moeten doorstaan om de publieke opinie van zijn bestaansrecht te overtuigen.

De neiging, de VN te beoordelen naar zijn resultaten bij het voorkomen van een wereldoorlog, is op zichzelf niet geheel en al ongerechtvaardigd. Falen op dit gebied zou vanzelfsprekend ook leiden tot verlamming van de VN bij het behartigen van de andere doeleinden neergelegd in het Handvest en zou de daarbij bereikte resultaten te niet doen. Alleen wanneer de VN in staat zal zijn het uitbreken in de naaste toekomst van een nieuwe wereldbrand te voorkomen, zullen zijn activiteiten op economisch, sociaal, humanitair en opvoedkundig gebied van werkelijk belang worden. Want het behartigen van deze andere doeleinden was — behalve op hun intrinsieke waarde — gebaseerd op de veronderstelling, dat zodoende toestanden uit de weg geruimd zouden worden, die anders op de lange duur internationale spanning en onrust zouden veroorzaken. Wanneer de VN er op dit moment niet

[1]) Dit artikel is een essay geschreven in opdracht van de Conference of leaders of Institutes of World Affairs onder auspiciën van de Carnegie Endowment for International Peace, New York, 21—31 October 1953.

in zou slagen oorlog te voorkomen, dan zouden zijn activiteiten op deze andere gebieden zinloos worden, daar de bereikte resultaten vernietigd zouden worden alvorens ze een doeltreffende bijdrage hebben kunnen leveren tot de stabilisering van de wereld. Ze zouden op zijn best, wanneer de wapenen waren neergelegd en de tijd weer was gekomen om opnieuw te streven naar internationale samenwerking, kunnen dienen om de mensheid te herinneren aan wat bereikt had kunnen worden. Derhalve zullen we, alvorens de andere aspecten te bezien, ons hier eerst bezighouden met de rol van de VN als orgaan ter handhaving van de internationale vrede en veiligheid.

II

De rol van de grote mogendheden

a. *Veiligheidsmaatregelen buiten de VN om als gevolg van de onenigheid van de Grote Vijf*

Het is duidelijk geworden, dat het grondprobleem, waarvoor de VN staat, het feit is, dat één van de veronderstellingen, waarop hij gebouwd is, niet door de ontwikkeling van de internationale politiek bevestigd is. De stichters van de VN gingen er van uit, dat, als de oorlog eenmaal gewonnen was, de wereldvrede alleen bewaard kon blijven door samenwerking van de Grote Vijf. Derhalve heeft het Handvest de Grote Vijf tot de positie van feitelijke machthebbers verheven door hun het oppertoezicht op te dragen. Zonder hun eenstemmigheid zou een actie van de VN ter handhaving van de vrede onmogelijk zijn. Organisatorisch vindt dit zijn uitdrukking in de structuur van de Veiligheidsraad en in de verhouding Veiligheidsraad—Algemene Vergadering. Men was er van uitgegaan, dat de eis van eenstemmigheid de grote mogendheden zou dwingen een oplossing te zoeken, waarover eenstemmigheid kon bestaan. Het conflict tussen de Sowjet-Unie en de andere grote mogendheden heeft echter de Veiligheidsraad buiten staat gesteld doeltreffend te werken. Door dezelfde oorzaak zijn de bepalingen van het Handvest betreffende het oprichten van een Generale Staf-comité nooit uitgevoerd en is het evenmin mogelijk gebleken de strijdkrachten te organiseren, die de Veiligheidsraad ter beschikken zouden staan voor het doen naleven van zijn beslissingen. Het hele veiligheidssysteem door het Handvest beoogd, stortte zodoende in elkaar.

De latere veranderingen in structuur en werkwijze van de VN moeten allereerst gezien worden als pogingen van de Algemene Vergade-

ring om het hoofd te bieden aan de situatie, die het gevolg was van deze ineenstorting. Eerst werd de Interim Commissie ingesteld, waardoor het de Algemene Vergadering mogelijk werd het hele jaar in zitting te blijven en in geval van nood op te treden. Vervolgens kwam in 1950 de „Uniting for Peace" resolutie. Toch konden deze maatregelen de militaire bepalingen van het Handvest niet vervangen, daar de Algemene Vergadering geen de leden juridisch bindende besluiten kan nemen.

De ineenstorting van het veiligheidssysteem van het Handvest heeft een situatie geschapen, waarin een aantal leden van de VN zich genoodzaakt hebben gezien andere voorzieningen te treffen, bij voorbeeld door het oprichten van organisaties buiten de VN ter verzekering van de collectieve veiligheid, zoals de NATO. Het Handvest laat regionale regelingen toe en moedigt ze aan, maar het is een open vraag, of men daarbij organisaties als de NATO op het oog heeft gehad. Hoe het ook zij, het bestaan van dergelijke organisaties kan alleen worden verklaard door het ineenstorten van het collectieve veiligheidssysteem van de VN.

Wanneer we echter naar een andere oplossing zoeken, waarbij toch de bepalingen van het Handvest uitgevoerd worden, dan stuiten we zeer waarschijnlijk op de onwil van de belangrijkste deelnemende landen om een eventueel optreden van de NATO te laten afhangen van een voorafgaande beslissing van de Veiligheidsraad. Bovendien zou naar hun mening iedere militaire actie van de VN uitgevoerd moeten worden door de in de NATO georganiseerde mogendheden en ze vertonen weinig lust hun organisatie bloot te stellen aan de wisselvalligheden van de debatten in de VN. Wat hiervan ook waar zij, de gevaren voor de VN in deze zijn duidelijk. De beslissingsmacht om het apparaat voor collectieve veiligheid in werking te stellen is aan de VN ontnomen. Er wordt nog slechts een beroep op de VN gedaan om zijn morele goedkeuring te hechten aan daden, waartoe buiten de volkerenorganisatie om besloten wordt.

b. *Nog meer beslissingen genomen buiten de VN om, die zich niet aanpast aan de bestaande situatie*

De doeltreffendheid van een organisatie hangt onder andere af van haar verhouding tot de werkelijkheid, die haar omringt en waarin zij haar werk moet doen. Als deze werkelijkheid verandert, moet de organisatie ook veranderen, als zij tenminste doeltreffend wil blijven werken. Dit geldt ook voor de VN. Toen de VN opgericht werd, was het niet

twijfelachtig, welke landen de meeste macht hadden en aan welke landen dus de verantwoordelijkheid voor het handhaven van de vrede moest worden opgedragen. Sindsdien is er heel wat in de wereld veranderd. Japan en Duitsland zijn weer op het internationale toneel verschenen met hun geweldige potentiële macht, zowel ten kwade voor oorlog als ten goede voor vrede. Verder hebben de volkeren van Azië hun plaats weer ingenomen en heeft in China de revolutie gezegevierd. Men kan met recht vragen, of de VN de huidige machtsconstellatie in de wereld nog wel op realistische manier tot uitdrukking brengt. Of men er aan kan vasthouden, terwijl Frankrijk als grote mogendheid behandeld wordt, Duitsland en Japan te behandelen, als waren zij van mindere orde. Is het realistisch, niet dezelfde positie van grote mogendheid toe te kennen aan een van de nieuwe Aziatische landen — India bij voorbeeld — en daarmee meer gewicht aan de nieuwe politieke machten, die tot ontwikkeling gekomen zijn? Zou het niet wenselijk zijn, de samenstelling van de Veiligheidsraad en het aantal permanente leden periodiek te bezien in het licht van de wijzigingen in de machtsverhoudingen?

Vele van de problemen van oorlog en vrede houden nauw verband met Duitsland en Japan. Kan de VN het zich permitteren deze landen niet als leden te tellen en derhalve de oplossing van de problemen, die zij opleveren, buiten zijn rechtsmacht en bevoegdheid te laten vallen? Een dergelijk dilemma bestaat met betrekking tot de opneming van de Chinese Volksrepubliek als lid van de VN. Er zijn maar weinig problemen verband houdend met de veiligheid in het Verre Oosten, waarbij niet op een of andere manier de toelating van deze regering tot de VN aan de orde komt. De VN zal zich niet doeltreffend met deze problemen kunnen bezig houden, wanneer in niet-toelating volhard wordt.

De ontwikkelingen van de laatste tijd hebben aangetoond, dat, tenzij deze vraagstukken aangepakt worden, meer en meer internationale problemen zullen worden opgelost, meer en meer beslissingen zullen worden genomen buiten de organen van de VN om. De oorlog in Korea, de conferentie van de Grote Vier in Berlijn, de onderhandelingen in Genève laten duidelijk zien, hoe acuut het gevaar voor de VN is tot louter toeschouwer te worden en tot onbelangrijkheid te vervallen, terwijl de grote mogendheden regelingen treffen. Als de VN een organisatie wil blijven, die iets bereikt, dan moet hij in staat zijn zich voortdurend aan te passen aan de veranderende machtsconstellatie en die kwesties te behandelen, waarvan oorlog en vrede afhangen.

III

De rol van de kleine staten

Tot nu toe hebben we ons alleen bezig gehouden met de positie van de grote mogendheden in de VN. Terecht, gezien de rol, die hun opzettelijk door het Handvest was toebedeeld. Inzake vraagstukken verband houdend met de handhaving van de internationale vrede en veiligheid konden de kleine staten weinig doen, wanneer ze de grote mogendheden eenstemmig tegenover zich vonden. Wel was het de kleine staten soms mogelijk inzake vraagstukken, die onder de competentie van de Algemene Vergadering vielen, door gezamenlijk op te treden en groepsgewijs eensgezind te stemmen een tegenwicht te vormen tegen de overheersende invloed van de grote mogendheden.

a. *De Algemene Vergadering tengevolge van polarisatie niet opgewassen tegen nieuwe rol*

Het belangrijker worden van de Algemene Vergadering ten koste van de Veiligheidsraad, vooral tengevolge van de „Uniting for Peace" resolutie, zou in theorie een belangrijker rol voor de kleine staten hebben betekend. Maar voor deze verschuiving binnen de VN een feit werd, had er al een polarisatie van de kleine landen rond de twee wereldmachten plaats gevonden in direct verband met de intensivering van de koude oorlog. De schijnbaar onmiddellijke bedreiging van hun nationale vrijheid maakte voor kleine landen het niet-partijkiezen vrijwel onmogelijk en dus werden ze opgeslokt door één van de beide invloedssferen. Het is duidelijk, dat, waar deze polarisatie een gevolg is van de bedreiging van de wereldvrede, de logische consequentie, een verdeling van de hele wereld in twee streng gescheiden, vijandige kampen, op zichzelf weer een gevaar voor de wereldvrede vormt: er zou dan immers geen plaats meer zijn voor toepassing van vreedzame middelen ter regeling van geschillen, want een bemiddelende derde zou er in een dergelijke verstarde situatie niet meer zijn. Een of andere politieke wijziging in een van de uithoeken, waar de gepolariseerde blokken aan elkaar grenzen, zou voldoende zijn om het machtsevenwicht in gevaar te brengen en een wereldbrand te ontketenen.

b. *De betekenis van de landen, die geen partij hebben gekozen*

Deze gevaren beseffend hebben een aantal landen, in het bijzonder Aziatische landen, getracht zich niet te laten betrekken in dit

polarisatieproces. Ze worden geleid door hun overtuiging, dat, zolang er landen zijn, die bereid zijn de prijs voor het blijven buiten deze beide machtige blokken te betalen en door een gelukkig samentreffen van strategische en politieke factoren dit kúnnen doen, de situatie in de wereld voldoende mogelijkheden zal openlaten om tot een vreedzame oplossing van de geschillen tussen de beide blokken te kunnen geraken. Zolang het polarisatieproces niet zijn rampzalig einde bereikt heeft, is er gelegenheid voor de kleine landen een belangrijke rol te spelen bij het instandhouden van de kansen om oorlog te verhinderen.

De kleine landen zijn zich dit niet steeds voldoende bewust geweest. Er zijn ogenblikken geweest, dat het leek, alsof de meerderheid van hen zich had neergelegd bij de hegemonie van de machtspolitiek binnen de VN, bij de onvermijdelijkheid van de polarisatie, en bij hun positie als niets-meer-dan-stemautomaten. De stemming over de herkiezing van Trygve Lie als Secretaris-Generaal van de VN vormt een illustratie. De gevaren van een dergelijke resignerende houding zijn duidelijk. Wanneer de kleine landen zich zouden neerleggen bij de polarisatie, zou de Algemene Vergadering verworden tot een stemapparaat ten gunste van het Westen. Vooral sinds de aanneming van de „Uniting for Peace" resolutie, zou dit het voor de Sowjet-Unie uiteindelijk onmogelijk maken in de VN te blijven. Deze zou dan veranderen in een soort Westelijk bondgenootschap, waarin verscheidene niet-communistische en in het bijzonder verscheidene Aziatische landen zich weinig op hun gemak zouden voelen, en dat ze op een gegeven ogenblik zouden overwegen te verlaten. Dat zou het eind van de VN betekenen.

c. *Belang van de publieke opinie*

Of de VN zal kunnen blijven doorwerken, gezien de kloof tussen de grote mogendheden, hangt dus grotendeels af van de houding van de kleine landen en van hun bereidwilligheid zich krachtiger te doen gelden.[1]) Dit zal echter alleen mogelijk zijn, wanneer ze op voldoende wijze gesteund worden door een publieke opinie, die zich actief uit. De publieke opinie heeft door middel van de kleine landen de VN er

[1]) Daarnaast is het begrijpelijk, dat de gedachten van hen, die in het Handvest gaarne een compromis tussen de overheersende positie van de Grote Vijf en de verlangens van de publieke opinie zouden zien opgenomen, blijven gaan in de richting van een oplossing als het geven van de mogelijkheid aan tien of twaalf kleine landen de Grote Vijf te overstemmen.

meer dan eens toe gebracht, aandacht te besteden aan problemen, die anders niet zo licht op de agenda waren gekomen. Ze heeft de VN ook herhaaldelijk gedwongen een bepaald geval op zijn feitelijke mérites te beschouwen en niet alleen in verband met de strategie van de koude oorlog. En zelfs waar de VN gefaald heeft, waar hij de situatie niet het hoofd geboden heeft en niet gehandeld heeft, moest de aangenomen houding onder woorden gebracht worden op een manier, die niet krenkend was voor de wereldopinie.

Naarmate pers en radio, film en televisie zich ontwikkelden en de geheime diplomatie in onbruik geraakte, is de publieke opinie tot een machtige invloed geworden, die geen diplomaat of staatsman ongestraft kan verwaarlozen. Veel meer dan vroeger moet hij er op toezien, dat zijn daden en beslissingen acceptabel zijn voor de publieke opinie in zijn eigen land, en als ze dat niet zijn, dan moet hij in staat zijn het publiek te overtuigen, dat ze toch de best mogelijke oplossing vormen, niet alleen gezien de belangen van het eigen land, maar ook van de wereld in het algemeen.

d. *Gevaren van onvoldoende voorlichting*

Het belangrijker worden van de publieke opinie in de internationale politiek heeft ook zijn gevaren. De publieke opinie moet om een gezonde invloed te kunnen uitoefenen, voorgelicht worden. Ieder in gebreke blijven van de pers om voldoende informatie te geven over wat gebeurt in de VN[2]) vindt zijn neerslag in de houding van de lezers, wat op zijn beurt weer de VN beïnvloedt.

e. *Starheid van de niet-geheime diplomatie*

De toenemende invloed van de publieke opinie heeft in sommige opzichten het onderhandelen niet makkelijker gemaakt, zeker niet in de VN. Het is niet eenvoudig voor de vertegenwoordigers van de verschillende landen te onderhandelen, wanneer alle microfoons aan staan

[2]) Tengevolge van de nadruk op nieuws en het verlangen de verkoop te stimuleren komen vooral de sensationele nieuwtjes over de VN in de pers. Bovendien wordt het nieuws herhaaldelijk gezift voor het in de krant komt. De correspondenten bij de VN kunnen niet altijd alle zittingen bijwonen. Ze kiezen dus uit, waarover ze zullen berichten. De persbureaux selecteren bij het versturen het nieuws naar de belangstelling, die ze veronderstellen in een bepaald gebied. Tenslotte moet de redacteur nog een keuze maken uit het nieuws, dat hem uiteindelijk bereikt.

en iedere uitlating onmiddellijk in verscheidene talen vertaald wordt. Zodoende worden door de VN-vergaderingen de moeilijkheden soms groter, want een delegatie-lid weet, dat als hij spreekt, het publiek luistert (al geldt dit misschien meer voor politici dan voor beroepsdiplomaten). Overwegingen van binnenlandse politiek gaan een rol spelen en de spreker heeft de neiging, een starrer houding aan te nemen. Vaak is er ernstig getwijfeld aan de waarde van de diplomatie-in-het-openbaar. Er is echter — gelukkig — geen weg terug. De enige oplossing is, het juiste evenwicht te vinden tussen de verlangens van de publieke opinie en die van de diplomatie. In dit verband zijn de nu bijna gebruikelijk geworden niet-genotuleerde informele gedachtenwisselingen vóór de officiële zittingen van de VN niet zonder verdienste. Maar de publieke opinie is, ondanks de door haar veroorzaakte nieuwe moeilijkheden, een voor goed gevestigde waardevolle factor geworden in de internationale politiek. Het spreekt daarom vanzelf, dat zij niet moet worden vergeten, wanneer het er om gaat de VN te verbeteren en dat alles gedaan moet worden om haar nog beter voor te lichten, zodat zij zich duidelijker kan uitdrukken en een nog actiever rol kan gaan spelen.

IV

Revisie van het Handvest

Tot zover hebben de problemen, die wij hebben belicht, betrekking op twee principes, die in het Handvest tot uitdrukking komen: de unanimiteit van de grote mogendheden en de universaliteit van het lidmaatschap. Afgezien van de problemen betrekking hebbend op de voormalig vijandelijke landen staat de VN ten aanzien van de lidmaatschapskwestie voor het moeilijke en urgente probleem van de aanvragen van dertien landen, voor wier toelating een aanbeveling door de Veiligheidsraad vereist is. De bewoording van het eerste lid van artikel 4 van het Handvest, dat de vereisten voor toelating opsomt, laat de beslissing grotendeels over aan het subjectieve oordeel van de leden. Dientengevolge zijn bij de behandeling van de aanvragen vele overwegingen van machtspolitieke en ook van morele aard een rol gaan spelen. Wil het principe van de universiteit toegepast kunnen worden, dan zal het wellicht nodig zijn artikel 4 in dienovereenkomstige zin te wijzigen.

Een ander punt, waar naar de mening van vele leden wijziging van het Handvest vereist is, betreft de bepaling aangaande interne, natio-

nale zeggenschap. De voornaamste redenen hiervoor zijn het misbruik, dat de koloniale mogendheden van de tegenwoordige formulering hebben gemaakt, en het feit, dat de VN zich niet doeltreffend kan richten tegen de onderdrukking van raciale minderheden (en zelfs meerderheden) in verscheidene landen, tenzij dit artikel gewijzigd wordt.

a. *Mogelijkheden van herziening van het Handvest*

Het is duidelijk geworden, hoe weinig kansen onder de huidige omstandigheden een herziening heeft. De Sowjet-Unie heeft meegedeeld, onwelwillend te staan tegenover ieder wijzigingsvoorstel. De Verenigde Staten hebben bekend gemaakt, bezwaar te hebben tegen afschaffing van het veto en ongetwijfeld zullen de andere grote mogendheden hetzelfde standpunt innemen. Er is dus geen kans op wijziging van de eenstemmigheidsregel of op activering van de Veiligheidsraad in zijn tegenwoordige of in een andere vorm. Bovendien is het bij de bestaande spanningen in de VN weinig waarschijnlijk, dat het universaliteitsprincipe precieser geformuleerd zou kunnen worden en dan toch nog acceptabel zou zijn voor alle leden, of dat de paragraaf over binnenlandse aangelegenheden zonder gevaar voor de eenheid van de VN zouden kunnen worden gewijzigd. Immers verschillende landen hebben het dreigement de VN te zullen verlaten al op doeltreffende wijze gebruikt om debatten te voorkomen over onderwerpen, die hun onaangenaam waren. Herziening zal derhalve alleen mogelijk zijn bij samentreffen van een aantal uitzonderlijke omstandigheden, in het bijzonder pas na het intreden van een ontspanning op het gebied van de internationale politiek. Dan zouden besprekingen kunnen worden ingeleid over herziening of althans over een eventuele gemeenschappelijke interpretatie van het Handvest, waaraan de grote mogendheden zich alle zouden houden. De VN heeft alleen een kans in leven te blijven, wanneer het vreedzaam naast elkaar bestaan van de twee blokken wordt aanvaard, niet alleen als mogelijk, maar voor het ogenblik ook als wenselijk. Anders is de vrees niet ongegrond, dat de VN, zoals we die kennen, alleen een overgangsverschijnsel is tussen twee perioden van oorlog in de wereldgeschiedenis.

b. *Aanpassing door veranderingen in procedure*

Daar een herziening in optima forma dus voor het ogenblik onuitvoerbaar is, zal wijziging van procedure en werkwijze het enig moge-

lijke en misschien wenselijke alternatief voor de VN zijn. Maar ook hier schuilen gevaren. Wanneer de bindende kracht van een zich strikt houden aan letter en geest van het Handvest wegvalt, is de VN zonder vaste grond. Veel zal afhangen van de politieke wijsheid van al zijn leden gezamenlijk. Meer dan ooit zal het voor de leden nodig zijn zich te realiseren, dat het idee de VN bijeen te houden noodzakelijk is voor zijn voortbestaan en — naast het bewaren van wat reeds bereikt werd — een lofwaardig doel op zichzelf is.

V

Andere activiteiten van de VN

Ook al valt de meeste nadruk op het karakter van de VN als veiligheidsorganisatie, toch kunnen we, wanneer we zijn betekenis voor de hedendaagse wereld afmeten, niet de andere activiteiten alleen maar in het voorbijgaan noemen, werk als dat van de Economische en Sociale Raad (ECOSOC), de Trustschapsraad, de UNESCO, het Bureau voor Technische Hulp, de ILO, de WHO, de regionale commissies, en dergelijke. In vele streken van de wereld, die nog niet rechtstreeks bij het machtsconflict zijn betrokken, is de VN alleen bekend door dit soort werk. Op deze terreinen heeft de VN aangetoond, dat internationale aanpak van problemen en internationaal team-work mogelijk is. Maar ook hier worden door het machtsconflict de mogelijkheden ernstig beperkt, niet alleen ten aanzien van de gebieden, waar de VN mag werken, maar ook doordat de beschikbare middelen gering zijn.

Bij de oprichting van de VN werd erkend, dat stabiliteit en welvaart alleen mogelijk zijn, als de economische dispariteit tussen de ontwikkelde en onderontwikkelde gebieden kan worden opgeheven en de rijkdommen gelijkmatiger over de wereld verdeeld worden. Men was het er over eens, dat hier de voornaamste oorzaken voor spanningen lagen en dat een ontwikkeling in de richting van een waarlijk democratische internationale gemeenschap alleen mogelijk zou zijn, als de economische en sociale voorwaarden daarvoor aanwezig waren. Ondanks al het prachtige werk, dat op dit gebied verricht is, is de VN er niet in geslaagd deze problemen aan te pakken op een manier, die in overeenstemming is met hun omvang en urgentie. Aanbevelingen om de milliarden, die voor militaire uitgaven bestemd worden, te gebruiken voor deze vreedzame doeleinden, geven wel op dramatische wijze het tragische dilemma weer, waarvoor we staan, maar bieden geen oplossing. Die kan alleen gemeenschappelijk gezocht worden door middel van internationale samenwerking.

Zelfs binnen het beperkte gebied van de mogelijkheden is het de vraag, of de structuur van de betreffende organen van de VN aan de eisen van hun taak beantwoordt. Er zijn in de VN pogingen gedaan om tot de vorming van een internationaal lichaam tot ontwikkeling van de achtergebleven gebieden te komen. Er is ook betoogd, dat de Trustschapsraad geen werkelijk stimulerende invloed kan uitoefenen op de volkeren in de beheerde gebieden en hen niet naar zelfbestuur kan leiden, zolang de koloniale mogendheden een overheersende positie in de Raad hebben. Mutatis mutandis wordt ten aanzien van ECOSOC hetzelfde betoogd. Zodra een serieuse herziening van het Handvest politiek mogelijk is, zullen al deze kwesties bezien moeten worden. Maar tot het zover is, zullen de leden van de VN moeten werken binnen het bestaande kader en op die manier moeten streven naar verwezenlijking van doeleinden, die naar hun mening door deze organen nagestreefd moeten worden.

VI

Het morele gezag van de VN

Er is nog een probleem, waarop we onze aandacht moeten richten, namelijk dat van het morele gezag van de VN en de leiding, die de organisatie geeft. Van zijn oprichting af aan heeft men naar de VN opgezien met de verwachting van morele leiding. Hierop berustte grotendeels het morele gezag, waarmee de VN in de eerste periode van zijn bestaan heeft gehandeld. Het onvermogen van de VN om altijd aan deze verwachting te voldoen en de duidelijk bedreven machtspolitiek met het doel een aantal beslissingen van de VN te beïnvloeden, hebben begrijpelijkerwijs de vraag weer aan de orde gesteld van de verhouding van de volkerenorganisatie tot macht en moraal. De gerezen twijfel vindt uitdrukking in de vraag: moet de VN, alvorens grote politieke macht te krijgen, zich niet eerst grote morele autoriteit verwerven? Tot op zekere hoogte is dit de zaken omkeren. De VN werd gesticht als een politieke organisatie en niet als een lichaam voornamelijk berustend op naleving van het bestaande internationale recht, zoals de Volkenbond. Door dit naar het tweede plan te schuiven heeft de VN getracht meer te zijn dan de bewaker van de internationale status quo, dichter te komen bij de krachten, die in de huidige wereld de sociale en politieke veranderingen bewerkstelligen. Zijn morele gezag is dus niet een gegeven, maar dient zich te ontwikkelen uit de erkenning van de rechtvaardigheid en wijsheid van zijn beslissingen en daden.

Het in de structuur van de VN opgenomen overwicht van de grote mogendheden en de daaruit voortvloeiende machtspolitiek vormen echter een ernstige belemmering bij het bereiken van dit noodzakelijke morele gezag. Machtspolitiek geeft immers per definitie aan politiek de eerste plaats. Vanzelfsprekend kan ook de machtspolitiek niet ongestraft de principes van de internationale moraal verwaarlozen of in openlijke tegenspraak met hen handelen. Maar ze zullen licht gebruikt worden ter rechtvaardiging van door nationale politiek bepaalde doeleinden. De internationale moraal is derhalve vaak geworden tot werktuig voor een nationale politiek.

Als de VN zich wil houden aan de principes belichaamd in het Handvest en opgesomd in de preambule daarvan, principes, die de elementen van zijn internationale moraal vormen en waaraan hij zijn morele gezag ontleent, dan zal het begrip internationale moraal ontdaan moeten worden van zijn machtspolitieke tintje. Dit vereist een heel wat krachtiger optreden van de kleine mogendheden, die in een betere positie zijn om het redelijke en rechtvaardige van een zaak te beoordelen, een meer actieve inschakeling van een goed voorgelichte publieke opinie, die geen enkele staat en staatsman meer onbekommerd kan voorbijzien.

Maar toch liggen de zaken niet zo eenvoudig. Men kan nog niet spreken van een gevoel van moraal en rechtvaardigheid, gelijkelijk gedeeld door alle volkeren ter wereld. In iedere cultuur zijn de normen en criteria ten aanzien van internationale moraal verschillend en ze wijzigen zich met de wijzigingen, die de cultuur van een volk ondergaat. De wereld maakt een reusachtig overgangsproces door, dat in al zijn verschillende aspecten — ook moreel — door verschillende volkeren op verschillende wijze beschouwd en gewaardeerd wordt. Vele millioenen tellende volkeren zijn voor het eerst sinds eeuwen uit hun passiviteit opgestaan en ze hebben hun plaats in de wereld ingenomen. Hoe weinig duidelijk geformuleerd soms ook, toch brengen ze hun eigen ideeën mee over wat met hen en met de wereld rondom hen gebeurt, en hun eigen opvattingen — ook van de moraal. Het zal heel wat tijd in beslag nemen, voordat de verschillende manieren, waarop de verschillende volkeren de betekenis van dit overgangsproces zien, elkaar voldoende genaderd zijn om de ontwikkeling van althans enige mate van onderling begrip mogelijk te maken. In dit proces, waaruit een nieuwe erkenning van de principes van de internationale moraal zou kunnen voortkomen, moet de VN een leidende rol spelen. Hij moet een forum vormen, waar de verschillende zienswijzen op de verande-

ringen, die de wereld doormaakt, kunnen worden bediscussieerd, waar de normen en criteria voor morele waardering en de axiomata uiteengezet worden, waarop de nationale politiek van de verschillende landen is gebaseerd, opdat ze kunnen worden begrepen ook door hen, die ze niet delen.

Daarvoor zal ieder lid van de VN de betrekkelijkheid van zijn eigen morele criteria moeten erkennen en inzien, dat volharden bij de algemene geldigheid daarvan anderen zou kunnen afstoten en het nut van de VN als een dergelijk forum zou kunnen teniet doen. Opgeven van eigengerechtigdheid, benaderen van de uiteenlopende standpunten binnen en met betrekking tot de VN met de nodige nederigheid des geestes, opschorten — al zij het tijdelijk — van een morele beoordeling, zou morele problemen van eigen aard kunnen oproepen, maar we dienen uit ons vertrouwen in de mensheid de moed en het geduld te putten om de problemen van de VN pragmatisch en niet dogmatisch te benaderen.

Indien de VN als een dergelijk forum in stand gehouden kan worden, is het misschien voor de staatslieden en — met behulp van pers en radio — voor de volkeren mogelijk, meer onderling begrip te scheppen en daarmee gepaard meer geneigdheid de betrekkelijkheid van eigen standpunt en de gerechtvaardigheid van andere standpunten in te zien, en boven alle verschillen uit de gemeenschappelijke waarden te zien, die alle mensen samenbinden. Hieruit zullen misschien eens de nieuwe criteria en morele normen te voorschijn komen van het tijdperk, in de pijnlijke overgang waarnaar we ons bevinden, criteria en normen, die het hele mozaïek van schakeringen en vormen omvatten van de morele waarden, die de mensheid van dan zullen leiden.

Tenslotte: we kunnen zien naar de tekortkomingen in de structuur van de VN en proberen ze door wijzigingen van het Handvest te verbeteren. We kunnen gebreken ontdekken in de procedure en werkwijze, en nieuwe procedures en werkwijzen proberen. We kunnen ons de verschillen in politieke axiomata en ideeën bewust maken en verstandelijk proberen ze met elkaar te verzoenen. Maar dit alles zal de VN niet kunnen redden of verbeteren, als er niet de wil is, de VN een succes te laten zijn, de wil gelijkelijk gedeeld door de kleine, zowel als de grote mogendheden, om uit te komen boven de enge grenzen van zuiver-nationale doeleinden en politieke gedragingen, om de onderlinge afhankelijkheid van alle landen der wereld te aanvaarden als grondslag, waarop hun nationale politiek kan en moet worden geba-

seerd. De wil, niet te handelen op grond van de veronderstelling, dat de ontwikkeling van de militaire techniek onvermijdelijk leidt naar machtsconcentratie en de hegemonie van één land over de hele wereld. Hiervoor is het noodzakelijk, dat alle landen geleid worden door de overtuiging, dat er een gemeenschap der volkeren bestaat, waarvan de belangen het waard zijn gediend te worden en terecht factoren moeten zijn, die een rol spelen bij de formulering van de eigen, nationale politiek. We moeten er naar streven, deze wil en ons vertrouwen in de noodzaak en de mogelijkheid van internationale samenwerking voortdurend te hernieuwen. Dan zullen we de kracht hebben, de VN geleidelijk te maken tot de organisatie, die we wensen en nodig hebben.

C. Kruithof

ONDERWIJZEND IN DE MORGEN

't Kermend manen der wrange nachten
en 't hongeren naar onbekend omarmen,
zij liggen neer in rijke verbeelding.
En het spreken van de rijpe morgenstond
opent zijn ogen op de rode horizon,
waarboven de heuvels, de zon, een bloeiend
bloed van bloedkoralen in de rode
parel schijn voor hem opent. Zijn oogappel
onderwijst in de morgenstond, het los en
luidruchtig zingen der vogels, het ruisen
en ritselen der lenteblaren. Zijn adem
blaast leven uit zijn longen en het
speeksel in zijn mond is als honing
en als zeem smaakt het in de morgen.
Zijn hart smeedt vernufte plannen en
zijn handen werken in de morgenstond.
Hij strekt de hand naar de waze toekomst,
wijl zijn kleren spelen in de jonge wind.

EEN BRIEFKAART AAN NIEMAND

Aan mijn bureau zittend, verorber ik
onverteerbare boeken, zolang de ochtend
ruisende platen draait en de middag
een eindeloze speech hakkelt

later streel ik voorzichtig de paardenkop
van de avond, die door het venster
naar binnen steekt en lange tanden zet
in het wittebrood van mijn lichaam

hoor, telkens barsten uilen uit in gelach,
een zeebeving in het aftreksel van de nacht
dat de zeef der neonreclames doorlaat

en waarin negers met dikke tongen
hun liederen (pavanes pour un beau de nuit
défunt) storten als tranen.

Remco Campert

EEN MORGEN VAN LIEFDE

Hij dacht dat ze hem volgde, hij die weer de hotelhoudster volgde, de nauwe, versleten, maar tot zijn verbazing niet krakende trap.

Het meisje — want dat was ze tenslotte nog, een meisje van misschien negentien jaar, al zag ze er wat ouder uit — bleef echter beneden staan, in de gang op de loper, waarin onduidelijke figuren geweven waren. Het was donker in de gang, er brandde een schraal nachtlampje.

De hotelhoudster opende deur van kamer zestien en ging hem voor. Voor hij naar binnen ging keek hij achterom en wenkte het meisje, dat glimlachte en haar hoofd schudde. Hij wenkte nogmaals en knikte geruststellend en toen, langzaam als onder een dwang die zij heimelijk saboteerde, besteeg ook zij de trap.

Kames zestien was een pijpenla van een kamer, bekleed met bruinig behang, waarop vale rozen de dood van het seizoen verbeidden. In de achterwand was een raam, waar de hotelhoudster nu voor stond en met haar nagels een vlekje van wegkrabde.

Er stond een bed in de kamer met een gehaakte sprei er over. Naast het bed stond een keukenstoel en aan het voeteneind een laag mahoniehouten tafeltje.

Alles was op het bed geconcentreerd, de meubels, het daglicht dat zich, door het raam siepelend, op de sprei vleide en vooral ook zijn gedachten.

Het meisje stond in de deuropening, nog in de gang, de drempel had zij niet overschreden.

De hotelhoudster zei, een bezorgde trek in haar gelaat: „Het is niet het mooiste behang, maar u zult er genoegen mee moeten nemen."

Hij mompelde iets. Toen hoorde hij de muziek, een geluid op de achtergrond, maar toch een geluid dat er was, zoals het ruisen van de zee als men in een kustplaats woont.

De hotelhoudster scheen met zijn oren geluisterd te hebben.

„Dat is de radio van hiernaast," zei ze. „Dat gaat de hele dag zo door, van negen tot half een, van half twee tot half zes. Maar je kunt het ze niet kwalijk nemen."

„Hoe bedoelt u?" vroeg hij. Hij hoorde hoe een mars eindigde, toen een paar seconden stilte en dan de klanken van een Engelse wals.

„Hiernaast is een atelier", legde de hotelhoudster uit. „Regenjassen.

Die meisjes moeten iets aan hun dag hebben. En ze hebben uitgevonden dat de mensen beter werken als ze muziek horen."

Hij knikte. Hij trachtte de muziek te vergeten, maar desondanks bleven de klanken zich in zijn oor verzamelen.

„Hier is het raam," zei de hotelhoudster. „Komt u maar eens kijken. Die bomen daar, dat is het park en een stukje van de vijver er onder, ziet u, maar er zijn nu natuurlijk geen zwanen in."

„En wat is dat daar?" vroeg hij, wijzend. „Ernaast? Dat gebouw?"

„Dat is het lijkenhuisje. Maar als u zo gaat staan hoeft u dat niet te zien. Kijkt u maar liever naar de bomen, dat is voor de dame ook gezelliger."

„Ja," zei hij.

„Als u iets nodig hebt dan roept u maar. Bellen hebben we niet."

„Ja. Dank u."

Het meisje stond nog in de deuropening. Ze ging een stapje opzij om de hotelhoudster door te laten.

„Waarom kom je niet binnen?" vroeg hij. Hij stond voor het raam en keek naar de bomen, zoals de hotelhoudster hem had aangeraden. Heel gehoorzaam, dacht hij, en draaide zich om.

Ze was een meisje uit een droom, uit zijn droom. Ze had lange, smalle, Chinese ogen, maar verder waren haar trekken en haar huidskleur er het bewijs van dat ze een negerin was.

Ze droeg een groen kapje over haar haren, geen hoed, maar een hoed teruggebracht tot zijn oervorm. Ze had een wijde grijze mantel aan. Ze deed twee voorzichtige stapjes over de drempel.

„Is dit de kamer?" vroeg ze.

„Ja. Kom eens hier. Je kunt het park zien."

Het was nog vroeg, het was nog morgen. De lucht was grijs, zoals gewoonlijk in dit jaargetijde, grijs en helder. Hij hield van de winter. Die maanden waren zuiverende maanden. Je wist waar je aan toe was.

Ze kwam naast hem staan. Hij legde een arm om haar schouder en plotseling joeg een vreemd gevoel van ontroering de tranen naar zijn ogen. Hij kuste haar voorzichtig op het oor.

„Je hebt de deur niet dicht gedaan," zei hij toen.

„Nee," zei ze en keek hem aan. Ze kusten elkaar en het was een warm bad van liefde en hij hoorde hoe de radio in het atelier zong: „You had plenty money down in twenty-two, you let all the women make a fool of you, why don't you do right like some other men do, now get out of here and get me some money too" en hij dacht, dit moment moet ik zo spoedig mogelijk vergeten.

Hij maakte zich uit haar omhelzing los en sloot de deur.

„Dit is geen goede kamer voor liefde," zei hij, terwijl hij weer naast haar kwam staan.

„Nee?"

„Nee. Ik weet het uit ervaring."

„Was het dan altijd liefde?"

„Misschien niet," zei hij. Ja, dacht hij, het was altijd liefde. Met iedere vrouw. Met mijn eigen vrouw, met alle andere. Iedere handdruk is liefde. Elke ademtocht is liefde. Of niet?

„En nu?"

„Nu is het liefde," zei hij. De grootst mogelijke, dacht hij. Dat was waar. Hij had nooit zo sterk liefgehad als nu, als op dit moment dat zijn volwassen liefdesgevoel combineerde met de uitkomst van een jeugddroom.

„Wat doet de omgeving er dan toe?"

„Veel. Kijk, het park, zie je? Bomen, een paar bomen maar, maar toch bomen en een vijver daaronder en 's zomers drijven daar zwanen in rond en lopen er moeders met kinderwagens over de paden en jonge verliefden. . . ." „. . . . zoals wij. . . ."

„. . . . zoals wij en god weet wat en wie nog meer. Maar kom nu eens hier staan. Zie je dat gebouwtje? Dat is een lijkenhuisje."

„Stoort je dat?"

„Ja. Het maakt alles haveloos."

„Waarom? Of kijk er dan niet naar."

„En dat behang," zei hij. „En die muziek. En die sprei op het bed."

„Laten we dan maar weggaan."

„Waar moeten we naar toe?"

„Naar je huis."

„Dat kan niet, dat weet je."

„Waarom niet?"

„Omdat ik dan op straat wordt gezet door mijn hospita."

„Een man als jij en dan een hospita. Je ziet er niet uit als iemand die op kamers woont."

Hij lachte.

„Waarom lach je?"

„Zo maar."

Ze wendde zich af van het raam en ging op het bed zitten.

„Er zit niet eens een knip op de deur," zei ze.

Hij zette zich naast haar op het bed.

„Ik hou van je," zei hij. Het is niet waar, dacht hij, het is heel anders, het is meer misschien.

„Waarom doe je dan zo liefdeloos? Waarom maak je op alles aanmerkingen?"

Hij pakte haar met een tot voorzichtigheid bedwongen woede bij de schouders en drukte haar achterover op het bed. Hij kuste haar en kuste haar tot zij zei: „Wacht even," (dat zeggen vrouwen altijd, dacht hij geprikkeld) en op stond en haar jas uittrok. Het groene kapje hield ze op.

Ze wilde weer naast hem komen liggen, maar hij zei: „Is dat alles?" en ze glimlachte en trok haar jurk over haar hoofd en zo verder tot ze naakt voor hem stond.

Hij lag al in bed, zijn kleren in een slordige hoop op het tafeltje, en zei: „Je komt er niet in."

Ze lachte en trok haar wenkbrauwen op en ging bij het raam staan.

„Dan niet," zei ze, met de rug naar hem toe staande, haar schouders onverschillig opgetrokken.

Haar rug was smal en stevig, een vlinder, een stuk gladgesleten hout, een dag aan het strand, een zwoele avond met schemerend licht; hij sloot zijn ogen even en dacht aan zijn jeugd, aan voorbije dagen, aan tuinen waarin hij vrij was geweest, terwijl vliegtuigen overvlogen, hun witte kam van sporen trekkend door de lucht. Maar nu is het werkelijkheid, dacht hij, een betwiste en benarde schone werkelijkheid, een gestolen morgen van liefde in een goedkope hotelkamer, maar werkelijkheid en elk volgende moment een andere werkelijkheid.

Hij opende zijn ogen en daar stond ze nog voor het raam en wat kon er eigenlijk nog gebeuren?

„Kom hier," zei hij. „Straks vat je kou."

Maar ze kwam niet en hij moest uit bed komen om haar te halen.

Hij had haar lief en terwijl zijn handen haar rug omvat hielden en zijn lippen zich beurtelings vastzogen aan haar schouders, haar hals, haar lippen, trok een rij van bevrijdende en zuiverende beelden door zijn hoofd: een haven, beschenen door een koude zon en in het water kleine sleepbootjes met kleurrijke vlaggen in top; een besneeuwd landschap met de klare witte vloeistof overgoten van dezelfde koude zon; ook vruchten, schalen met glanzende appels en rijpe sinaasappels of blikjes met ananassap, voorzien van prachtig gekleurde etiketten, voorstellend een meisje in een Jantzen-badpak, surfriding in een diepblauwe oceaan; een winkel vol blinkende muziekinstrumenten, saxofoons, trompetten en een buikige tuba. En melk tenslotte, honderden flessen melk, die hij met inspanning van zijn laatste krachten aan scherven sloeg, glinsterende scherven, omspoeld door reine witte melk.

„Jezus," zei hij. „Jezus, ik hou van je."

Ze lagen naast elkaar onder de dekens, gele dekens met rode banen. De sprei lag op de grond. Hij rustte op zijn zij en keek naar haar gezicht.

„Ik hoor de muziek niet meer," zei ze na een tijdje.

„Dan is het middag."

Het was middag. De meisjes van het atelier aten, al wandelend langs de straten, boterhammen uit vetvrije papiertjes; die een fiets bezaten reden naar huis, van tijd tot tijd ongeduldig wachtend voor stoplichten. Kerkklokken sloegen, schooljongens namen hun les door, het opengeslagen boek naast hun bord, het nieuws werd voorgelezen en de lucht, de wind en de zon verkenden het pas veroverde gebied van de middag.

„Ik moet gaan," zei ze. „Mijn ouders wachten."

„Ja," zei hij.

Ze kleedde zich aan. Hij bleef in bed liggen en sloeg haar gade. Hij balanceerde op het gespannen koord van de tevredenheid. Ze ging weg, hij zou haar nog wel eens terug zien, hij wist waar ze werkte en zo groot was de stad niet, maar hij maakte geen afspraak en zij vroeg daar ook niet naar. Ze kuste hem op de lippen en ging weg.

Nu was ze weg.

Hij rekte zich uit en keek naar zijn sokken, die op het tafeltje lagen. Ik moet ook weg, dacht hij. Zijn vrouw zat thuis. Ze had boodschappen gedaan. Ze had koffie gezet en boterhammen gesmeerd. Ze las een boek, rookte een sigaret en wachtte op zijn thuiskomst. Hij sloeg de dekens van zich af. Ze had hem lief. Hij trok zijn sokken aan. Hij had haar lief.

KORT BESTEK

Russische politieke parabel

In het Russische litteraire maandblad Znamja troffen wij het volgende sprookje aan:

DE ARME MUS

Een mus werd tot adelaar benoemd. Maar nauwelijks hadden ze hem benoemd, of ze begonnen zich het hoofd te krabben: „De duivel mag weten, hoe we er toe kwamen juist deze speciale mus. . . . — en dan nog wel tot adelaar!"

Maar het was al te laat. Men had voor hem op de adelaarsrots reeds een nest in orde gebracht. En de koekoek was al naar hem ten huwelijk toegevlogen.

Onze mus zit op de adelaarsrots, in het adelaarsnest, en voelt zich erg weinig op zijn gemak. Het tocht ontzettend! . . . .

Adelaars komen aanvliegen, en maaien met hun vleugels: wij zijn immers vrije vogels, het is tijd, broeder, het is tijd!

„Tijd om waarheen te gaan?" vraagt de mus verbaasd.

De adelaars leggen uit: voor den drommel, daarheen, waar achter de wolk de berg blinkt.

„Hoe bedoelen jullie dat, burgers?"

Voor adelaars is het niets, zij zwaaien maar wat met hun vleugels, en daar gaat-ie, maar hij moet fladderen met zijn vleugeltjes, èn maar fladderen! Het is hem al moeilijk genoeg om zijn maandrantsoen in ontvangst te nemen, en dat is dan nog om zo te zeggen vlak beneden de rots. Voor adelaars is het een peuleschil, zij zwaaien maar wat met hun vleugels, en klaar is Kees, maar hij maar fladderen met zijn vleugeltjes èn maar fladderen! Hij heeft nauwelijks genoeg adem om tot de volgende betaaldag uit te blazen.

De tijd gaat voorbij. De adelaars zijn verbaasd:

„Wat is dat, broeders, het lijkt haast wel of deze speciale adelaar helemaal geen adelaar is?"

Eentje probeert het te begrijpen. „Dit is geen adelaar", zegt-ie „maar het embryo van een adelaar. Met het verloop van tijd moet er een adelaar uit groeien."

Ze wachten een maand, een half jaar, een jaar. Het is aan allen duidelijk: uit deze speciale mus zal geen adelaar groeien. Wel, zoiets kan in de beste families voorkomen. Met de ene is het niet gelukt, met een ander zal het beter lukken.

Je zou onze mus eigenlijk onmiddellijk moeten doen terugkeren tot zijn vroegere staat van mus. Geen nuttiger dier vind je op de gehele wereld.

Maar nee, het is gênant. Hij is al een jaar bij de adelaars gerekend.

En zo zwoegt de arme drommel nog tot vandaag toe als een specht.

(Deze fabel is opgenomen in het Mei-nummer van 1954, met een zevental andere, onder het opschrift: „Sprookjes, die kwetsen". De lezers zullen begrijpen, dat wij ons dit sprookje juist deze dagen weer herinnerden.)

Voortdurend en actief anti-communisme

In de N.R.C. van 22 Febr. staat op de voorpagina een bericht over een Westduitse ambtenaar, voorzitter en lid van een ontvangstcommissie voor vluchtelingen uit Oost-Duitsland, die naar Oost-Duitsland is overgelopen om te waarschuwen tegen de oorlogspolitiek van de regering Adenauer, tegen de wijze waarop buitenlandse belangen van de tegenwoordige situatie in een verdeeld Duitsland profiteren, tegen berichtgevingen van bladen als Time en Life, waarbij hij voorts nog mededelingen deed over zijn taak om agenten te werven voor spionage en sabotage in Oost-Duitsland.

Het Parool van diezelfde dag schrijft: (het is) „onze overtuiging dat alleen een voortdurend en actief anti-communisme gesterkt door een modern defensie-apparaat in staat is dit wereldgevaar (het communisme) te keren".

Het Amsterdamse studentenblad Propria Cures van 19 Febr. bevat een artikel waarin wij lezen: „Het is niet zozeer de angst voor een maniakale agressiviteit van Rusland die tot bewapenen dwingt als wel angst voor Russische zendingsijver. Deze ijver zou de Rus nl. wel eens in de verleiding kunnen brengen om zijn West-Europese broederproletariërs van het kapitalistische juk te komen bevrijden wanneer het dat zonder veel risico kan doen".

Parool en student zullen het eerste bericht, al staat het nu niet in De Waarheid, met schouderophalen ter zijde leggen. Zij „geloven" bij voorbaat in een Russische agressie, als West-Europa zich niet tot het uiterste bewapent. Zij „geloven" bij voorbaat *niet* in de mogelijkheid van een Duitse agressie. Ook al zou men hun de vraag voorleggen, waarom, om welk voordeel de Russen tot een agressie zouden moeten overgaan. Zij zouden wijzen, de een op het wereldgevaar dat het communisme nu eenmaal per definitie is, de ander op zijn tomeloze „zen-

dingsijver". Dat er ook aan de andere kant reële gevaren zouden kunnen zijn, mogelijkheden van agressie om belangen te beschermen of om nationale aspiraties te vervullen, komt niet in overweging. Eén ding is maar nodig: een voortdurend en actief anti-communisme.

Geestelijke vrijheid en doorbraak

Het crematievraagstuk dat in de Tweede Kamer is behandeld, vraagt vooral op twee punten onze aandacht.

Ten eerste is er de kwestie van de geestelijke vrijheid. De enige die met kracht hiervoor is opgekomen, was de liberale woordvoerder, prof. Oud. Er liggen levensbeschouwelijke verschillen ten grondslag, heeft men gezegd, aan de wijze waarop de dodenbezorging plaats vindt. Feitelijk is dit niet eens geheel juist, want voor de kerkelijke partijen is het begraven geen zaak van christelijk geloof, maar van christelijke zede. En nu is niets wisselvalliger naar tijd en plaats dan wat men christelijke zeden noemt. Meestal is deze niet veel anders dan een gewoonte van het achterlijke soort. In verschillende landen van Europa, als Engeland en in Skandinavië, komt crematie onder christenen veel voor en in het katholieke Italië zijn heel wat meer crematoria dan in ons land.

Maar wil men het vraagstuk beschouwen op levensbeschouwelijk plan, dan blijft het feit, dat er een bepaalde levensbeschouwing is gediscrimineerd. Tegenover deze conclusie van Oud betekende de uitspraak van de woordvoerder van de P.v.d.A., mr Burger, dat men zoveel mogelijk recht moet doen aan iedere opvatting een voorloochening van een werkelijke, dit is een gelijke vrijheid en een gelijk recht. Bij de wet is nu een niet geregelde vrijheid die veertig jaar had bestaan, gedegradeerd tot een aan voorwaarden gebondene, tot een mindere vrijheid.

Het tweede punt is even bedenkelijk, omdat het blijkt, dat de doorbraak in de P.v.d.A. geleid heeft tot het opgeven van een vrijheidsbegrip, waarvan prof. Oud terecht opmerkte, dat de vroegere S.D.A.P. het niet zou hebben verloochend. De P.v.d.A. was bereid tot het compromis, waarzonder in Nederland geen dragelijk leven mogelijk zou zijn, aldus de heer Scheps. Men heeft een politiek compromis gesloten waar een levensbeschouwelijk vraagstuk in het geding was en in het gedrang kwam en waar geen compromis, maar vrijheid geëist werd.

De aanwezigheid van op levensbeschouwelijk of geloofsstandpunt staande werkgemeenschappen in de P.v.d.A. moet wel op het stand-

punt van de partij van invloed zijn geweest. Anders is een verdediging van een compromis dat aan een bepaalde levensbeschouwing verminderde vrijheid en rechten toekent, in het geheel niet te begrijpen.

EX LIBRIS

ERICH NEUMANN, *Dieptepsychologie en de ontwikkeling der religie.* Arnhem, Van Loghum Staterus, 1954. (Beweging om het middelpunt; bijdragen tot een dieptepsychologie der cultuur, I.)

De Israëlische psycholoog Erich Neumann doet in dit boek een poging door te dringen tot de grondslagen van de religie. Hij doet dit voornamelijk in het derde hoofdstuk, dat handelt over de mystieke mens. De voorafgaande hoofdstukken bereiden de lezer op dit laatste voor. De schrijver begint met een onderzoek naar de psychologische betekenis van de ritus, die reeds merkbaar is in het instinctieve leven der dieren, waar zich merkwaardige vormen van onbewust ritueel vertonen. Daar het ritueel veel meer een centrale plaats in de godsdienst inneemt dan gewoonlijk wordt aangenomen, kan een verdiept inzicht in dit verschijnsel niet anders dan verhelderend werken.

In het tweede, langste en zwaarste hoofdstuk, voor mijn gevoel vaak duister, ofschoon er ook voortreffelijke en treffende gedachten in worden ontwikkeld, worden de verhoudingen van de enkeling en de mythische wereld die aan hem voorafgaat en aan welker omklemming hij tracht te ontkomen, behandeld. Deze behandeling heeft zowel betrekking op de historische ontwikkeling van het menselijk bewustzijn als op wie men noemt de moderne westerse mens.

Het laatste hoofdstuk gaat over de mystiek en de mystieke mens. Het is niet het theologisch gezichtspunt dat Neumann interesseert, maar het anthropologische aspect. Dit wil zeggen, dat hij het proces nagaat van onze projecties naar buiten, in welk proces wij zowel de dingen buiten ons met „macht" („mana") laden als ook de hogere inhouden scheppen, „de hiërarchieën van hemel en hel en al hun bewoners, goden en geesten, engelen en duivels, verlosser- en verleiderfiguren... evenals de religieuze mythen"... Nu verandert de verhouding tussen de mens en zijn wereld voortdurend, niet alleen, omdat het beeld van de wereld verandert, maar ook, omdat hij zelf verandert. In de mens is een voortdurend scheppend proces werkzaam, dat door Neumann de werkzaamheid van het scheppende Niets of het onbekend scheppende wordt genoemd.

Het proces dat zich in de mens voltrekt is aan de ene kant een bewustwording van het menselijke Ik. Dit is een mannelijke daad van zich meester maken van de onbewuste inhouden, van hun verwerking en ontleding Dit op zich zelf is al een zware taak. Maar moeilijker nog is de weg terug van het gevormde Ik tot het scheppende onbewuste, omdat anders afsluiting, verkommering, steriliteit ontstaat. Dit weer ontmoeten van de „verborgen mens" noemt Neumann mystiek. Uit zich zelf heeft de mens zijn projecties gevormd en zelfs het zich voorstellen van een schepping uit het Niets gaat terug op de persoonlijke ervaring van een eigen scheppend niets.

Nu heeft de werkelijk mystieke ervaring steeds geleid tot een ontbinding van de traditionele vormen van godsdienst en eredienst. Het ervaren van dogmatisch vastgelegde inhouden is geen ware, maar een lagere, gecamoufleerde mystiek. Voor Neumann bestaat er slechts veranderingsmystiek.

Het kan niet dan verhelderend

werken, als zonder theologische preoccupatie en theologisch voorbehoud een onderwerp als hier behandeld zorgvuldig en met begrip wordt onderzocht. O. N.

BERTUS AAFJES, *Morgen bloeien de abrikozen.* J. M. Meulenhoff, Amsterdam, 1954.

Dit boek vertelt van de belevenissen van de schrijver en zijn vrouw in Egypte. Er wordt sappig en vlot verhaald van de avonturen en ontmoetingen die zij hebben beleefd, maar dit is het niet alleen wat het boek aangenaam om te lezen en boeiend maakt. Wij blijven in spanning door de ondertoon die ons iets doet verstaan van het vreemde en „het andere", het lokkende en dreigende dat het leven in Egypte hebben moet voor die westersen die er gevoelig genoeg voor zijn.

Aafjes maakt ons niets wijzer omtrent de politiek van het land in het Arabische milieu, noch omtrent de houding of verhouding tot de westerse landen. Ook moet men het niet lezen om aan de weet te komen hoe er de sociale en economische verhoudingen liggen. Maar hij moet iets van dit land hebben geproefd om er zo over te kunnen schrijven als hij gedaan heeft. Afstand en meeleven, ironie en vertedering, argeloosheid en scherp waarnemen, westers weten en oosters mee- en navoelen, nuchterheid en dichterlijkheid, begrip voor humbug en vermoeden van iets raadselachtigs vermengen zich wonder wel in dit beeld van Egypte. En een van de bijzondere bekoringen van deze reisherinneringen vormen de vele bloemrijke spreuken van oosterse wijsheid, die Aafjes met kennelijk welbehagen moet hebben genoteerd. O. N.

DR W. A. 'T HART, *Critisch Commentaar op een specifiek Duits militairisme.* Zuid-Holl. Uitg. Mij., Den Haag, 1954.

Op het moment dat, naar Schr. aanneemt, West-Duitsland gaat worden herbewapend, laat hij deze brochure verschijnen die de weerstand tegen het Duitse militairisme moet verzwakken. Hij wil spreken in naam der onbevooroordeelde wetenschap, maar hij heeft met de — welhaast overbodige — weerlegging van een vanouds aan de Duitse mens inhaerent, en als zodanig specifiek, militairisme, niet tegelijk aannemelijk gemaakt dat er geen Duits militairisme zou bestaan, als elk ander militairisme in die zin specifiek, dat het zijn kleur krijgt van een specifiek sociaal en ideologisch klimaat, en waaraan wij in concreto als instrument van het nationaal-socialisme verse heugenis hebben. Met verwaarlozing van dit zakelijk-essentiële gaat hij, onder het motief van de voor een zakelijke beschouwing vereiste distantie, uitvoerig op het Duitse oorlogsgedrag tijdens de éérste Wereldoorlog in, om hieruit, behoedzaam wikkend en wegend, tot verontschuldigende conclusies te komen. Zo bestrijkt hij noch het specifieke Duitse militairisme waarmee wij thans te maken hebben en dat onze steun nièt, noch een als reactie hierop aan de dag tredend specifiek Duits anti-militairisme dat onze steun wèl verdient.

De initiale fout is, de West-Duitse herbewapening als politiek onontkoombaar te beschouwen en vlak daarop te waarschuwen tegen het „uitsluitend de oude paden ener machtspolitiek bewandelen" (p. 6), want deze waarschuwing is ijdel wanneer men begint zich aan die gewaande onontkoombaarheid — die van een

persoonlijke beslissing dispenseert — te onderwerpen. Het resultaat is dan wat men een specifiek conformisme zou kunnen noemen, dat voor zichzelf niet duidelijk uit komt en van twee wallen wil blijven eten. Schr.'s belezenheid en kundigheid hadden tot iets beters kunnen dienen. J. S.

ENKELE NIEUWE UITGAVEN EN HERDRUKKEN UIT HET FONDS VAN DE WERELD-BIBLIOTHEEK

DE WERELD-BOOG

In flexibele band van Ap. Dekkers.
Formaat 19 × 12 cm.

61 *Shakespeare, William:*
Richard III
Het indrukwekkend drama in de meesterlijke vertaling van A. Roland Holst.
157 blz.

62 *Oegema van der Wal, Th:*
Over psychologie en persoonlijkheid
De ziel als richtsnoer der persoonlijkheid in de historie van het denken. 104 blz.

63 *Ben Gavriêl, M.-Y.:*
Vrede en oorlog van burger Mahasjavi
Een satirische kroniek van een fantasierijke Palestijnse burger, vert. door Per Olafson. 202 blz.

64 *Tonkelaar, J.F, den:*
Middelen en mogelijkheden der meteorologie
Hoe ons dagelijks weerbericht tot stand komt en tot welke doeleinden het wordt aangewend. 160 blz. Met 12 kaarten.

65 *Storm, Theodor:*
Aquis submersus
Een vertelling waarin droom en werkelijkheid elkaar ontmoeten. Vertaling Nico van Suchtelen. 110 blz.

66 *Dr J. M. Hoek:*
Grieks-Romeinse cultuur in de moderne samenleving
Over de invloed van klassiek denken en klassieke begripsvorming op ons weten van vandaag. 104 blz.

67 *J. H. Pestalozzi:*
Brieven over de opvoeding van het jonge kind
Uit het Engels vertaald door D. Janssen. Met een woord vooraf van Mevr. C. Philippi-Siewertsz van Reesema. ± 160 blz.

68 *Guenther, Prof. Konrad:*
Het leven der dieren.
Vertaald en m[illegible] nieuwste inzichten der wetenschap in overeenstemming gebracht door Rinke Tolman. [illegible]m. 120 blz.

Charles J. B.:
Het Paradijs
Een gedicht in twaalf strophen.
20.5 × 12 cm. 20 blz.

Claes, Ernest:
De Witte
De schelmstreken van een blonde, Vlaamse kwajongen. Pentekeningen van Felix Timmermans. 77ste druk. 20 × 13.5 cm. 228 blz.

Gallico, Paul:
Sneeuwvlok
Een verrukkelijk dichterlijk werkje van hoog gehalte. Vertaald door M. G. Binnendijk-Paauw. Tekeningen van D. Knight. 2e druk.
19 × 12 cm. 64 blz.

Gallico, Paul:
Het kleine wonder
De ontroerende geschiedenis van de kleine Pepino en zijn zieke ezel Violetta. Vertaald door C. E. van der Werff. Tekeningen van Edgar Norfield. 4e druk. 19 × 12 cm. 48 blz.

Koninklijke Woorden 1954
van *H.M. Koningin Juliana.*
Typ. D. Dooijes. 20 × 13.5 cm. 28 blz.

Künkel, Dr Fritz:
Opvoeding tot persoonlijkheid
Inleiding tot de Individualpsychologie van Dr Alfred Adler. Vertaling Dr P. H. Ronge.
19 × 12 cm. 13e druk. 104 blz.

Philippi-Siewertsz van Reesema, C.:
Kleuterwereld en Kleuterschool
2e druk. 20 × 13.5 cm. 354 blz. Met tabellen en talrijke exclusieve foto's.

Reber, Dr Th.:
Algemene en anorganische scheikunde
Een handboek voor allen die geen universitaire scheikunde-studie hebben gevolgd.
Vertaling Car. Dikshoorn. 24.5 × 16 cm. 472 blz. 275 ill. 137 tabellen.

Steiger, Otto:
Een man van aanzien
Het genadeloze maar zo eerlijke zelfportret van een succesrijke carrièremaker.
Vert. Mevr. C. M. Ritter-Landré. 23.5 × 15.5 cm. 202 blz.

Wolff, Betje en Deken, Aagje:
Historie van mejuffr. Sara Burgerhart
52—53ste duizendtal. 12e druk. 19 × 12 cm.
400 blz.

VERKRIJGBAAR IN IEDERE BOEKHANDEL

Aan de laatste nummers hebben o.a. meegewerkt:

DAMIDA REYNDERS, Vlaamse novelliste.

LIZZY SARA MAY, geb. 1918, na balletstudie, o.a. te Parijs, balletlerares, geeft pantomime-voorstellingen, publiceerde gedichten in Roeping, Minerva en deel 2 van Vandaag; korte verhalen in dagbladen.

DR F. GREWEL, zenuwarts en lector aan de Universiteit van de gemeente te Amsterdam.

ANTON JONCKBLOET (ps van C. A. Schneider), geb. 1913, Brabanter, free-lance journalist, publiceert in week- en maandbladen. Hield lezingen in het openbaar en voor de microfoon.
Werk: essays en gedichten.
In voorbereiding bundel novellen „Wijn en Edik".

HANNEKE DOMMISSE, doctoranda geschiedenis.

DR U. HUBER NOODT, geb. 1917, leraar instituut voor middelbaar onderwijs te Zurich en docent aan de Universiteit te Bazel.
Publiceerde o.a. L'occidentalisme d'Ivan Tourgueniev, 1932 (diss.), werkte mee aan verschillende dagbladen.

SOEDJATMOKO, studeerde medicijnen, was onder de Japanse bezetting in Indonesië actief journalistiek werkzaam, een der begaafdste Indonesische jongeren, maakte enige jaren deel uit van de Indonesische delegatie bij de V.N., is thans publicistisch werkzaam in Indonesië.

REMCO CAMPERT, een der jongere schrijvers en dichters die in 1953 in dit tijdschrift verzen publiceerde.

C. KRUITHOF, jong Vlaams dichter.